

Pismo inspirirano poviješću grada Omiša

Jerić, Mario

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Arts Academy / Sveučilište u Splitu, Umjetnička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:175:223081>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Arts Academy](#)

UMJETNIČKA AKADEMIJA SVEUČILŠTA U SPLITU

Dizajn vizualnih komunikacija

DIPLOMSKI RAD

PISMO
INSPIRIRANO
POVIJEŠĆU
GRADA OMIŠA

STUDENT:

Mario Jerić

MENTORI:

Dr. Nikola Đurek, doc.

Igor Čaljkušić, doc.

Split, listopad 2019.

UMJETNIČKA AKADEMIJA SVEUČILŠTA U SPLITU

Dizajn vizualnih komunikacija

DIPLOMSKI RAD

PISMO
INSPIRIRANO
POVIJEŠĆU
GRADA OMIŠA

STUDENT:

Mario Jerić

MENTORI:

Dr. Nikola Đurek, doc.

Igor Čaljkušić, doc.

Split, listopad 2019.

Sadržaj

1. UVOD

2. GRAD OMIŠ

2.1. Geografski i geoprometni položaj	12
2.2. Podrijetlo naziva	13
2.3. Povijest	14
2.4. Znamenitosti	18
2.4.1. Tvrđava Fortica (Starigrad)	18
2.4.2. Tvrđava Mirabela (Peovica)	19
2.4.2. Župna Crkva sv. Mihovila	20
2.4.3. Crkva sv. Duha	21
2.4.4. Crkva sv. Petra	22
2.4.5. Staro omiško groblje	23
2.4.6. Franjevački samostan	24
2.4.7. Crkva Sv. Luke i Crkva Sv. Marije	25
2.4.8. lirsko sjemenište	26
2.4.9. Kuća sretnog čovjeka	28
2.4.10. Poljički trg	29
2.4.11. Nadvratnik sa zapadnih gradskih vrata	29
2.5. Kultura	30
2.5.1 Materijalna kulturna baština	31
2.5.2 Nematerijalna kulturna baština	33
2.6. Gradski muzej	34

3. POLJIČKA REPUBLIKA

3.1. Povijest	40
3.2. Poljički statut	42
3.3. Bosančica	43
3.4. Osobine Poljičke Bosančice (Poljičica)	45
3.5. Prijepis Poljičkog statuta iz 1664.	46
3.6. Prijepis Poljičkog statuta iz 1767.	47

4. ANALIZA

4.1. Analiza prikupljenih podataka	50
4.2. Analiza prijepisa Poljičkog statuta (1664.)	51
4.3. Analiza prijepisa Poljičkog statuta (1767.)	51

5. IZRADA PISMA

5.1. Pismo kroz povijest	54
5.2. Povijest izrade tipografskog pisma	40
5.3. Izrada pisma	60
5.4. FontLab	64

7. GRADOVI KOJI IMAJU SVOJA PISMA

6.1. Minneapolis i St. Paul	80
6.2. Podzemna željeznica u Londonu	82
6.3. Chattanooga, Tennessee	84

8. ZAKLJUČAK

9. IZVORI

1.

UVOD

Uvod

U ovom radu bavio sam se izradom pisma inspiriranog poviješću Grada Omiša. Istražio sam povijest Omiša i njegove znamenitosti pri čemu sam posebnu pažnju predao znamenitostima koje sadrže natpise. U gradskom muzeju dokumentirao sam stalni postav arheološke i povijesne građe vezane za grad Omiš i njegovu okolicu. U šetnji gradom dokumentirao sam znamenitosti koje se nalaze na trgovima, kućama, crkvama i sjemeništima. Potom sam analizirao dokumentirane znamenitosti pri čemu sam se koristio literaturom: “Omiš, Dugi Rat, Šestanovac, Zadvarje” (2002.), autori: Anđelko Novaković, Ante Novaković i “Poljički zbornik”, izdaje: Kulturno-prosvjetno društvo Poljičana-Priko, Poljica, izdaju: župe Poljičkog dekanata.

Odlučio sam napraviti dva pisma; pismo za tekst koje će svoju primjenu naći na identifikacijskim znakovima kulturnih znamenitosti Grada Omiša i display pismo koje će se koristiti na plakatima i web stranici Turističke zajednice Grada Omiša.

2.

GRAD OMIŠ

2.1.	Geografski i geoprometni položaj	12
2.2.	Podrijetlo naziva	13
2.3.	Povijest	14
2.4.	Znamenitosti	18
2.4.1.	Tvrđava Fortica (Starigrad)	18
2.4.2.	Tvrđava Mirabela (Peovica)	19
2.4.2.	Župna Crkva sv. Mihovila	20
2.4.3.	Crkva sv. Duha	21
2.4.4.	Crkva sv. Petra	22
2.4.5.	Staro omiško groblje	23
2.4.6.	Franjevački samostan	24
2.4.7.	Crkva sv. Luke i Crkva Sv. Marije	25
2.4.8.	lirsko sjemenište	26
2.4.9.	Kuća sretnog čovjeka	28
2.4.10.	Poljički trg	29
2.4.11.	Nadvratnik sa zapadnih gradskih vrata	29
2.5.	Kultura	30
2.5.1.	Materijalna kulturna baština	31
2.5.2.	Nematerijalna kulturna baština	33
2.6.	Gradski muzej	34

Geografski i geoprometni položaj

Grad Omiš nalazi se u središtu srednje Dalmacije i proteže se u priobalnom i zaobalnom dijelu Splitsko-dalmatinske županije. Na istoku graniči s Općinama Zadvarje i Šestanovac, na sjeveru s Gradom Triljem i Općinom Cista Provo, na zapadu s Općinom Dugopolje i Gradom Splitom dok na jugozapadu graniči s Općinom Dugi Rat. Omiš je Bračkim kanalom odvojen od općina Postira, Pučišća i Selca s kojima nema direktne trajektne poveznice. Ukupna površina Grada Omiša iznosi 266,2 km² i u njemu je prema popisu stanovništva 2011. godine živjelo 14.936 stanovnika. S gustoćom naseljenosti od 56,1 st./km² Grad Omiš je rjeđe naseljen od nacionalnog (75,7 st./km²) i županijskog prosjeka (100,5 st./km²).

Administrativna jedinica lokalne samouprave Grad Omiš u svom sastavu ima 31 naselje: Blato na Cetini, Borak, Čelina, Čišla, Donji Dolac, Dubrava, Gata, Gornji Dolac, Kostanje, Kučiće, Lokva Rogoznica, Marušići, Mimice, Naklice, Nova Sela, Omiš, Ostrvica, Pisak, Podšpilje, Podgrađe, Putišići, Seoca, Slime, Smolonje, Srijane, Stanići, Svinišće, Trnbusi, Tugare, Zakučac i Zvečanje. Od navedenih naselja njih čak tri četvrtine (24 naselja) nalazi se u zaobalju dok je samo sedam naselja smješteno u priobalju. Iako malobrojna, u priobalnim naseljima živi polovina ukupnog stanovništva Grada Omiša (53,3 %).

Podrijetlo naziva

Smatra se da podrijetlo naziva grada Omiša potječe od slavenske riječi holm/hum, što je prevedenica ilirsko-grčke riječi onaion/oneon, a znači brijeg, brdo ili mjesto na brijegu, moguće je i da je Oneum prozvan po rijeci Cetini koju su grčki kolonisti u donjem toku zvali Nestos iz čega se izvodi ime Oneum (Onaeum). Srednjovjekovni se grad naziva Olmissium ili Almivssium, a u doba mletačke vlasti Almissa. Današnje ime Omiša izvodi se iz srednjovjekovnog imena.

Onomastičari kažu da naziv rijeke Cetine potječe od frigijske riječi Zetna, što znači vrata. Budući da je ušće Cetine sličilo na "monumentalna vrata", naziv gornjeg toka Cetine povezuje se s grčkom riječju hippos, što znači konj, jer je veliki dio rijeke brz, poskakuje kao konj (ima mnogo vodopada) i nije plovni, pa se u doba rimske vladavine rijeka nazivala "Hippus".¹

Slika 1. OMIŠ (2018.)

¹ Novaković, Anđelko Novaković, Ante "Omiš, Dugi Rat, Šestanovac, Zadvarje" (2002.)

Povijest

Povijest dalmatinskog pojasa kojem pripada i Omiš burna je i prožeta mnogim utjecajima. Područje Jadranske obale i otoka prvo naseljavaju Iliri 1000 godina p. n. e., da bi poslije njih došli Grci oko 400. godine p. n. e. Oni osnivaju kolonije na obali i otocima. Nakon njih Rimsko carstvo stupa na vlast 34. godine p. n. e. Oko 600. godine Hrvati se naseljavaju na području današnje Dalmacije. Omiš se prvi put spominje u povijesti pod imenom Oneum (Onaeum) koje zamire početkom VII. stoljeća. Povijesno središte tadašnjeg Omiša bilo je smješteno na istočnoj obali rijeke Cetine.

U antičkom razdoblju naselje Omiša (Oneum) nalazilo se u zaseoku Baučićima o čemu svjedoči nalazište različitih i brojnih antičkih ulomaka. Najvažniji spomenici, koji se danas čuvaju u Gradskom muzeju, kameni su ulomci s rimskim natpisima. Iz teksta se zaključuje da su uklesani za vladavine rimskih careva Tiberija i Klaudija, a najvjerojatnije su bili namijenjeni nekoj javnoj zgradi, spomeniku ili cesti, što govori o važnosti naselja u kojem su građeni. Nedaleko od tog nalazišta je još mramorni portret rimskog cara Tiberija i jedan veliki dio antičkog žrtvenika posvećenog rimskom caru Augustu. Da se radilo o većem i važnijem naselju u antičko doba svjedoče i rimski grobovi, te nadgrobnne stele i sarkofazi koji postoje na omiškom starom groblju.

U srednjem vijeku tokom 12. i 13. stoljeća gradom su vladali knezovi Kačići koji su bili na čelu omiških gusara. Omiški gusari su vodili napade na papinske galijske i trgovačke brodove moćne Venecije, Dubrovnika, Kotora, Splita,... Sve su to bili povodi za učestale ratove te sklapanje sporazuma, koji su često završavali plaćanjem danka Omišanima za mirnu plovidbu. Međutim, svaki mir s omiškim gusarima bio je kratkog vijeka pa su se protiv njih vodila i dva križarska rata. Prvi rat, koji je završio pobjedom gusara, poveo je papa Honorije III. 1221. godine radi napada na križare koji su plovili prema Palestini. Drugi križarski rat povelili su Mlečani 1286. i 1287. godine, Omišani izgubili i taj poraz označio je svojevrsan kraj moći knezova Kačića i njihove vladavine u gradu Omišu.

Gusarsku povijest zorno predočuju gradske tvrđave Mirabella (Peovica) i Starigrad (Fortica). S Peovice može se vidjeti cijeli Omiš, a s Fortice cijeli Brački kanal, otoke Brač, Hvar i Šoltu, Srednja Poljica i ušće rijeke Cetine. Za gusarenje to je bilo veoma važno je se s jednoga mjesta moglo nadzirati veliko područje na kopnu i moru. Omiški gusari su koristili brodove na vesla, omiške strijele zvane sagitta, odličnih karakteristika. Jedna od najvažnijih karakteristika omiških strijela je bila plitki gaz koji im je omogućavao brzu pokretljivost, a isto tako i učinkovito povlačenje u korito rijeke Cetine u slučaju opasnosti. Kako bi stekli dodatnu prednost, omiški su gusari sagradili podvodni zid u koritu rijeke Cetine na samom ulazu u more, koji je bio neobično važan. Taj podvodni zid (Mostina) se nije vidio jer je bio pod vodom, a imao je samo jedan otvor koji je bio prilagođen omiškim brodovima i koji se mogao zatvoriti lancima, tako da bi se neprijateljski brodovi tu nasukali, ako bi ih pokušali slijediti.

Nakon Kačića, gospodari Omiša izmjenjuju se, a gusarstvo, premda jos uvijek djelatno, više nikada neće biti tako uspješno kao za njihove vladavine. Četrnaesto stoljeće bilo je obilježeno vladavinom bibriskih knezova Šubića. Nakon njih, gradom vladaju: braća Horvat, koji su bili pod zaštitom bosanskog kralja Trvrtka 1.; bosanski velmoža Hrvoje Vukčić Hrvatinić; Ban Ivaniš Nepilić; obitelj Matka Talovca, koja vlast nad gradom dobiva od kralja Zigmunda, te bosanski vojvoda Stjepan Kosača.

Nakon sto je Ladislav Napuljski 1409. godine Mletačkoj Republici prodao Dalmaciju, 1444. godine i Omiš je priznao vlast te države, u čijem sastavu ostaje do 1797. godine. U doba mletačke uprave bio je Omiš, zbog zaštićena položaja, vojničko i pomorsko naselje koje se razvijalo unutar zidina. Bio je zaštićen zidinama s tri strane, a sjevernu mu je stranu štitila planina. Takvo se stanje održalo sve do 19. stoljeća, a potom su zidine najvećim dijelom porušene. Stanovnici Omiša su se u to vrijeme bavili uglavnom ribarstvom na ušću, nešto južnije, rijeke Neretve. Od tog ribolova su morali davati Mlečanima jednu de-

setinu ulova ribe, a često su se sukobili i sa ribarima koji su na isto lovište stizali sa obližnjeg otoka Brača.

Omiš, nakon propasti Venecije 1797. godine, pada pod vlast Austrije. Požunskim mirom iz 1805. godine, kojim završava rat između Austrije i Francuske, Omiš zajedno s Dalmacijom dolazi pod vlast Napoleonove Francuske da bi 1813. godine ponovno pao pod vlast Austrije. U to vrijeme Omiš gubi stratešku važnost uz istovremeno slabljenje pomorstva. Zbog toga mjesto nazaduje i 1840. godine ima samo 761 stanovnika. Pod austrijskom vlašću Omiš ostaje sve do kraja Prvog svjetskog rata (1918. godine).

Tek s razvojem industrije i turizma početkom 20. stoljeća Omiš ponovo kreće uzlaznom putanjom u svom razvoju. O bogatoj kulturnoj baštini ovog gradića govore danas brojni spomenici kulture.²

Slika 2. POVIJEST OMIŠA 1

Slika 3. POVIJEST OMIŠA 2

² Andelko Novaković, Ante Novaković "Omiš, Dugi Rat, Šestanovac, Zadvarje" (2002.)

Znamenitosti

TVRĐAVA FORTICA (STARIGRAD)

Iako površinom malena omiška tvrđava Starigrad, poznatija kao Fortica, jedna je od najdojmljivijih fortifikacija na jadranskoj obali. Smjestila se na liticama visoko iznad kanjona Cetina i samog grada na krajnjem zapadnom izdanku Omiške Dinare. Fortica je sagrađena vjerojatno na mjestu prapovijesne gradine i antičke utvrde. Ta ranija tvrđava bila je dio antičkog naselja Oneum smještenog u obližnjem zaseoku Baučići. Iako se prvi put spominje 1423. godine, Starigrad je sagrađen vjerojatno krajem 14. i početkom 15. stoljeća. S tvrđave se kontrolira široki prostor od Bračkog i Hvarskog kanala preko obale do srednjih Poljica. Tijekom boravka posebnog mletačkog izaslanika Giacomina Marcella 1473. godine u ovim krajevima, radi ispitivanja stanja nastalog za vrijeme protumletačke zavjere u Splitu, Omišu i Poljicima, tvrđava je popravljana. O tome nam svjedoči i dio grba tadašnjeg dužda Nicole Marcella (1473.-1474.) pronađenog prilikom arheoloških istraživanja Starigrada. Tvrđava je popravljana ponovo 1488. godine

Slika 4. TVRĐAVA FORTICA (STARIGRAD)

U vrijeme Ciparskog rata (1571.-1573.) omiško stanovništvo dobilo je zadatak da u samo pet dana naspe tvrđavske bastione kako bi mogli izdržati napade turskog topništva. Veliki otvor za top, koji čuva spoj sjevernog bastiona i bedema te ulaz u tvrđavu, napravljen je oko 1586. godine. Otprilike u isto vrijeme tvrđava je ponovo u vrlo lošem stanju, oštećena čestim udarima gromova i orkanskim burama. Za vrijeme Kandijskog rata (1645.-1669.). Starigrad je popravlján po posljednji put nakon čega se granica s Turcima pomiče dalje na sjever, a tvrđava gubi svoju stratešku važnost. Nakratko će opet biti u vojnoj upotrebi tijekom kratke Napoleonove vladavine na ovim prostorima (1806.-1814.).

TVRĐAVA MIRABELA (PEOVICA)

Gradska utvrda (Peovica, Mirabela) podignuta je na šest međusobno povezanih razina, na strmim hridinama koje se od Omiške Dinare odvajaju prema Cetini. Cijelim sklopom dominira visoka romanička kula (Peovica) iz 13. stoljeća. Kula je trapezoidnog tlocrta s izrazito debelim zidovima. Iako se datira u sam kraj 12. i u 13. stoljeće, nalaz novčića bizantskog cara Bazilija I. (867-886) svjedoči o postojanju ranije utvrde na ovom položaju. Uloga tvrđave Mirabele je bila izvidnica od neprijatelja. S tvrđave se pruža pogled na dio starog grada, Duće, ali i na cijeli brački kanal.

Slika 5. TVRĐAVA MIRABELA (PEOVICA)

ŽUPNA CRKVA SV. MIHOVILA

Župna crkva sv. Mihovila u Omišu sagrađena je početkom 17. stoljeća, što potvrđuje natpis ispisan latinskim jezikom na bočnim vratima crkve. Zvonik crkve dovršen je u 18. stoljeću. Crkvu su sagrađili mjesni graditelji, a objedinjuje značajke gotike, renesanse i ranog baroka. U niši iznad raskošnog kamenog ulaza nalazi se kip sv. Mihovila i prozorska ruža. Na crkvenim zidovima nalaze se grbovi mletačkih plemića i grb grada Omiša. Kameni se grbovi mogu vidjeti i na kućama bogatijih obitelji, a portreti uglednijih plemića na oltarnim slikama u crkvi.

Slika 6. CRKVA SV. MIHOVILA

CRKVA SV. DUHA

Sagrađena je u renesansnom stilu 1585. godine nastojanjem Marka Deškovića, pročelnika bratovštine Svetoga Duha, kako piše na kamenom natpisu na pročelju crkve. Podignuta je na mjestu starije gotičke crkve. Kasnorenesansna građevina bila je smještena u upravnom središtu komune, uz gradsku ložu i toranj gradskog sata. U njoj su se održavale skupštine pučana. Crkva je prostrana jednobrodna građevina s visoko izdignutim četvrtastim svetištem, presvođena prelomljenim svodom. Unutrašnjost građevine je ožbukana, a u podanku svoda nalazi se profilirani kameni vijenac. Glavno pročelje građeno je finim klesancima, a na vrhu je zvonik s tri otvora za zvono. Glavni portal ima bogati kasnorenesansni višestruko profilirani okvir s natpisom o gradnji na atici. U apsidi je drveni pozlaćeni oltar na kojem se ranije nalazila slika "Silazak Duha Svetoga" rad slikara Palme Mlađeg.

Slika 7. CRKVA SV. DUHA

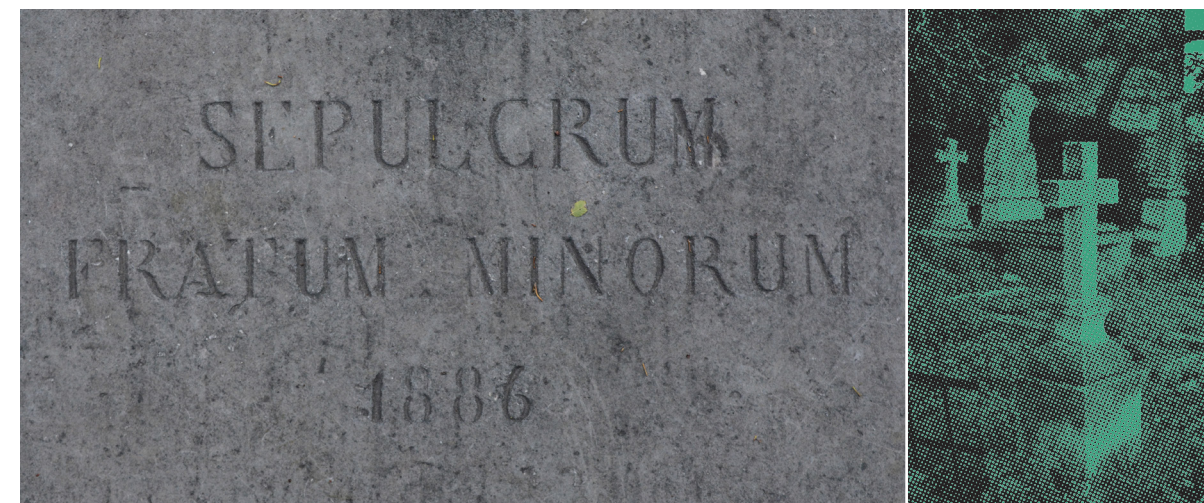
Slika 8. CRKVA SV. PETRA

CRKVA SV. PETRA

Crkva Sv. Petra na Prik u Omišu jedna je od najznačajnijih spomenika naše srednjovjekovne arhitekture. Zbog svoje očuvanosti i arhitektonskih obilježja, značajan je predstavnik starohvatskog predromaničkog sakralnog graditeljstva. Još u prošlom stoljeću zapažena od stručnjaka, bila je predmet mnogih studija i rasprava. Nalazi se na desnoj obali rijeke Cetine, u ispravama se prvi put spominje 1074. godine za vladavine kralja Slavca. U crkvu su ugrađeni ranokršćanski kameni dijelovi (kapiteli, nadvratnik, kamene rešetke na prozorima). Kraj crkve nalazio se benediktinski, a potom i franjevački samostan. Splitski nadbiskup Pacific Bizza (1696.-1756.) osnovao je 1750. godine glagoljaško sjemenište, koje je ukinuto 1879. godine.

STARO OMIŠKO GROBLJE

Staro omiško groblje nalazi se istočno od centra grada u smjeru istočnih gradskih vrata. Grobnice se nižu zgusnuto oko Gospine Crkve (ckva Sv. Marije), većinom u smjeru istok-zapad. Dio njih ima natpise s naznakom vlasnika i godine gradnje, a ponekad i grb obitelji. Starije grobnice bliže su crkvi, a najstarija datira iz 1515.g. Osim spomenutih grobnica postoje šest sarkofaga iz rimskog vremena od kojih dva imaju poklopac s kosim stranama, dva su poluobla i dva ravna. Na jednom od njih je uz izlizani natpis uklesana 1511. godina, a drugi ima grb obitelji Dešković s natpisom. Sarkofazi imaju izvornih natpisa i oznaka. Omiško groblje predstavlja jedinstveni primjer u Dalmaciji obzirom na tip grobnica s uklesanim natpisima, a nalaze se na otvorenom. Na njima su imena omiških obitelji koja se neposredno povezuju s poviješću grada. Ovdje je pronađena ploča kneza Miroslava (7 st.) – nadgrobnni spomenik pisan bosančicom koji svjedoči o slavnoj kneževskoj obitelji Kačića poznatoj po mnogim gusarskim kapetanima koji se spominju u brojnim povijesnim izvorima od Rima do Carigrada. Na ovom se mjestu mogu očekivati arheološki nalazi s obzirom na postojanje jedne veće crkve od današnje.

Slika 9. STARO OMIŠKO GROBLJE

FRANJEVAČKI SAMOSTAN

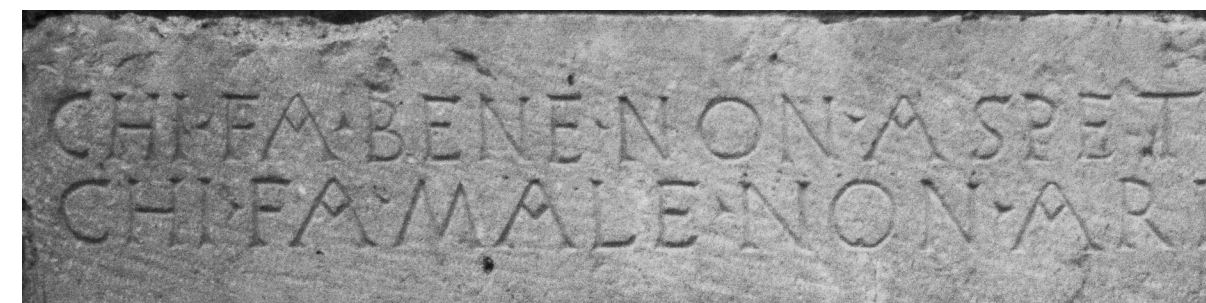
Podatke o franjevačkom samostanu ostavio je fra Stjepan Vrljić, graditelj i prvi gvardijan samostana. Ljetopis, napisan na Bosančici govori o tome kako su franjevci, pritisnuti stalnim turskim napadima, 1715. godine pobjegli u primorje, koje je tada bilo pod mletačkom vlašću. Najprije dolaze u Rogoznicu, da bi 1716. godine bili pozvani u Omiš, gdje su od omiških građana dobili na dar zemljište i staru crkvicu Gospe od Karmela na Skalicama. Tu su sagradili samostan, gdje su se nastanili na jesen 1718. godine. Današnja crkva, u sklopu samostana, sagrađena je 1714. godine, jer su zidovi stare crkve bili trošni i raspuknuti.

Slika 10. FRANJEVAČKI SAMOSTAN

CRKVA SV. LUKE I CRKVA SV. MARIJE

U sjeverozapadnom dijelu groblja je Crkva sv. Luke sagrađena 1618. Ona je jednobrodna, presvođena slomljenim svodom i bez apside, usmjerena sjever- jug. Crkva sv. Luke bila je mauzolej obitelji Drašković-Bonitija. U njoj se nalaze brojni natpisi na talijanskom jeziku moralnog sadržaja. Na Starom omiškom groblju nalazi se i crkva Sv. Marije sagrađena na ranokršćanskim temeljima i nekoliko nadgrobni ploča od kojih je najvažnija ona s grobom plemićke obitelji Dražojevića (iz 1630. godine).

Slika 11. CRKVA SV. LUKE

ILIRSKO SJEMENIŠTE

Jednokatna zgrada, ranije ilirsko sjemenište utemeljeno od splitskog nadbiskupa Pacifika Bizze 1750. god. u svrhu odgoja klera u liturgiji na staroslavenskom jeziku. Nad ulazom na istočnom pročelju je ploča s natpisom koji spominje utemeljenje i konačno uređenje 1761. Međutim, proširena je u 19. st. Bila je sjedište poljičke općine. Zgrada je dana na upravljanje Centru za kulturu grada Omiša 2001. Godine. Danas se u Ilirskom sjemeništu održavaju koncerti i predstave omiškog kulturnog ljeta. Nad ulazom u zgradu tog sjemeništa i danas stoji spomen-ploča s nadbiskupskim znakovima i latinskim natpisom:

“SEMINARIUM HOC ILLYRICUM ILLUSTRISSIMUS AC REVERENDISSIMUS DOMINUS PACIFICUS BIZZA ARCHIEPISCOPUS SPALATENSIS ANNO DOMINI MDCCL PLANTAVIT, ILLUSTRISSIMUS, AC REVERENDISSIMUS DOMINUS NICOLAUS DINARICU RIGAVIT, DEUS AUTEM INCREMENTUM DEDIT, ANNO DOMINI MDCCLXI EXCRETUM.”

što u hrvatskom prijevodu znači:

“OVO ILIRSKO SJEMENIŠTE PRESVIJETLI I PREPOŠTOVANI GOSPODIN PACIFIK BIZZA NADBISKUP SPLITSKI GODINE GOSPODNJE 1750. UTEMELJIO, PRESVIJETLI I PREPOŠTOVANI GOSPODIN NIKOLA DINARICUS ZALIO, A BOG JE DAO UZRAST, GODINE GOSPODNJE 1761. PODIGNUTO.”³

³ Perojević, Marko “Poljica, List Poljikog dekanata”, Borba za glagoljicu (1976.)

Slika 12. NATPIS SA PROČELJA ILIRSKOG SJEMENIŠTA

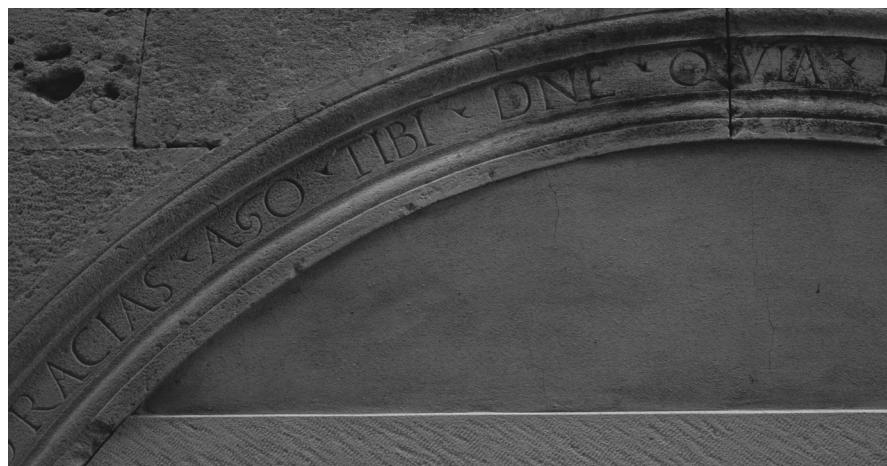

Slika 13. ILIRSKO SJEMENIŠTE

KUĆA SRETNOG ČOVJEKA

Ime je dobila po natpisu koji se nalazi iznad ulaznih vrata i na kojem, prevedeno s latinskog, piše: "Zahvaljujem ti, Gospode, što sam bio na ovom svijetu" (GRATIAS AGO TIBI DNE QUIA FUI IN HOC MONDO). Pretpostavlja se da je to bila kuća pravника Ivana Primojevića, odvjetnika i ambasadora omiške komune u Veneciji. Ni danas ne znamo mnogo o originalnom vlasniku ove prekrasne renesansne kuće, ali kuća u kojoj je živio kroz mnoga je stoljeća dobro očuvana i danas predstavlja najljepši primjer klasične dalmatinske arhitekture iz venecijanskog perioda.

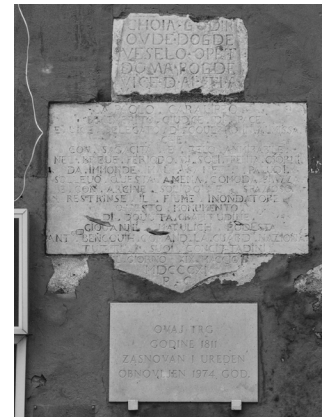
"Kuća sretnog čovjeka" građena je tako da se u prizemlju nalazi radionica i dnevni boravak, na prvom katu spavaonica dok se tek na drugom i najvišem katu nalazi kuhinja. Ovakav način uređenja interijera dugi niz godina zbunjivao je povjesničare dok konačno nisu shvatili zbog čega su stari arhitekti unutrašnjost uredili na tako nazgled nepraktičan način. U Srednjem vijeku, mnoge su omiške kuće uništene u požarima, a kako je poznato, vatra se u kućama najčešće može pronaći u kuhinji. Kuće kod kojih su kuhinje bile smještene na nižim katovima najčešće su uslijed požara pretvorene u prah. S vremenom, stari su Omišani shvatili da "podizanjem" kuhinje na više katove u slučaju požara štete postaju značajno manje te je uskoro ovakav način gradnje postao standardan u gradu.

Slika 14. KUĆA SRETNOG ČOVJEKA

POLJIČKI TRG

Mjesto glavne tržnice, trgovine žitom i sajmova. Reprezentativniji izgled zadobiva poč. 17. st., a uređen je 1811. tijekom regulacije riječne obale. Štandarac za zastavu s grbom providura Molina (1671.) ujedno je služio za oglašavanje naredbi i javno kažnjavanje manjih prijestupa.

Slika 15. POLJIČKI TRG

Slika 16. POLJIČKI TRG

Slika 17. NADVRATNIK SA ZAPADNIH GRADSKIH VRATA

NADVRATNIK SA ZAPADNIH GRADSKIH VRATA

Natpis na nadvratniku svjedoči o gradnji Velikih zapadnih vrata ("vrata od rike") i zidina u vrijeme providura Lorenza Minija. Bočno se nalazi grb providura i grb Omiša. Na njemu je navedeno da su za vrijeme providura Lorenza Minija 1541. sagrađena vrata i dva krila zida, što svjedoči o temeljitoj obnovi utvrda. Na masivnom nadvratniku s grbom providura i grada Omiša urezan je natpis:

"LAVRENTIVS MINIVS ALMISSII PROVVISOR BENE MERITVS POPVLO PLAVENTE TEMPORE ET IMPENSA BREVI HANC PORTAM CVM VTROQVE MVRI BRACHIO FACIENDAM CVRAVIT MDXXXXXI"

Kultura

Najveći dio kulturne infrastrukture nalazi se u gradskom naselju Omiš u kojem se nalaze dvije muzejske ustanove, jedna gradska knjižnica i Centar za kulturu koji pokriva glazbeno-scenske i galerijske djelatnosti. Prema Registru udruga na dan 26.10.2016. godine na području Grada Omiša bilo je registriranih 26 aktivnih udruga u sektoru kulture i umjetnosti, od čega deset u Omišu, po dvije u Blatu na Cetini, Gatima, Kostanjama, Svinišću i Tugarima te po jedna u Donjem Dolcu, Mimicama, Ostrvici, Pisku, Slimenu i Srijanima⁴

Muzejska djelatnost najrazvijenija je u Omišu gdje se, prema Registru muzeja, galerija i zbirke u Republici Hrvatskoj (MDC, 2016), nalaze Gradski muzej Omiš i Muzej franjevačkog samostana s pinakotekom. Od ostalih muzejskih institucija, na području Grada Omiša djeluju još i Etnografska zbirka Povijesni muzej Poljica Župnog centra Gata te privatna Etnografska zbirka Radilović u Tugarama. Gradski muzej Omiš jedina je institucija stalno otvorena posjetiteljima, dok su ostale ustanove dostupne samo uz prethodnu najavu. Gradski muzej Omiš posjeduje osam dokumentacijskih zbirki i četiri umjetničke zbirke, i to arheološku, umjetničku, povijesnu i etnografsku. Muzejska građa nalazi se pod zaštitom Ministarstva kulture kao pokretna kulturna baština.⁵

U fundusu muzeja nalazi se oko 3.000 predmeta među kojima se izdvajaju kameni ulomci iz antičkog doma (glava cara Tiberija), ranobarokna omiška dukala izdana u Mlecima i građa vezana uz Poljičku kneževinu u kojoj se nalaze i Poljički statuti, a koja svjedoči o bogatoj kulturno-povijesnoj baštini omiškog kraja. Muzej franjevačkog samostana s pinakotekom organizira i održava brigu o predmetima koje su franjevci donijeli sa sobom s prostora Prološkog blata. Uz muzej, franjevački samostan posjeduje i arhiv te knjižnicu s oko 10.000 naslova. Knjižnična djelatnost najrazvijenija je u gradskom naselju Omiš gdje uz Narodnu knjižnicu postoje još i dvije školske knjižnice te već spomenuta knjižnica franjevačkog samostana.⁶

⁴ Muzejsko-dokumentacijski centar, 2016; Grad Omiš, 2016

⁵ Registar kulturnih dobara, 2016

⁶ Muzejsko-dokumentacijski centar, 2016; Grad Omiš, 2016

Jedna od najpoznatijih ustanova u kulturi u Omišu zasigurno je Festival dalmatinskih klapa Omiš. Festival dalmatinskih klapa je prva institucija koja je klapsko pjevanje prezentirala kao organizirani oblik tradicijskog pjevanja te je time uvelike zaslužan za promociju ovog glazbenog izričaja i razvoj suvremenog klapskog pjevanja. Festivalna događanja odvijaju se kroz gotovo cijeli srpanj, a locirana su na omiškom Trgu sv. Mihovila, Maloj pjaci i Trgu dr. Franje Tuđmana.

MATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

Materijalnu kulturnu baštinu na prostoru Grada Omiša čine 45 elemenata koji su sukladno postojećim klasifikacijama podijeljeni po kategorijama: arheološke zone, arheološka nalazišta, fortifikacijski kompleksi, gospodarske građevine, sakralne građevine, stambene građevine, ruralne cjeline i urbane cjeline. Najveći broj elemenata materijalne kulturne baštine u Gradu Omišu evidentiran je u kategoriji stambenih građevina (46,6 %) te u kategoriji sakralnih građevina (33,3 %). Prostorna distribucija elemenata materijalne baštine ukazuje na iznimnu gustoću elemenata u samom gradskom naselju Omiš gdje se nalazi čak 60,0 % svih evidentiranih elemenata, što je i razumljivo uzme li se u obzir njegova novovjeka povijest iz koje datira najveći udio materijalne kulturne baštine. Od ostalih prostora veće koncentracije valja istaknuti naselje Lokva Rogoznica te prostor uz obalu rijeke Cetine. Statistički pregled elemenata materijalne kulturno-povijesne baštine po naseljima Grada.⁷

Bogatstvo materijalne kulturne baštine omogućuje razvoj kulturnog turizma u kojem su elementi materijalne kulturne baštine primaran turistički resurs. Prema podacima Turističke zajednice Grada Omiša u ukupnoj turističkoj ponudi nalazi se 27 elemenata materijalne kulturne baštine što je 60 % ukupnog kulturnog potencijala Grada Omiša.

⁷ Registar kulturnih dobara, 2016

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA

Grad Omiš ponosi se i bogatom nematerijalnom kulturnom baštinom od koje valja izdvojiti klapsko pjevanje, ojkanje i izradu tradicijskog poljičkog jela soparnika. Klapsko pjevanje tradicijsko je višeglasno homofono pjevanje bez pratnje instrumenata, a u današnjem obliku formira se sredinom 19. st. kada se profiliraju kulturni i glazbeni identiteti mediteranskih gradića na dalmatinskoj obali i otocima. Klapsko pjevanje zaštićeno je nematerijalno kulturno dobro, a od 2012. g. nalazi se i na UNESCO-ovom Reprezentativnom popisu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Grad Omiš prepoznat je kao centar klapskog pjevanja ponajviše zahvaljujući djelovanju Festivala dalmatinskih klapa Omiš. Uz klapsko pjevanje, na području Grada Omiša postoji još jedan zaštićen glazbeni izričaj, a to je ojkanje. Riječ je o tradicijskom načinu pjevanja karakterističnom za hrvatska područja koja po etnografskoj podjeli spadaju u područje dinarskog areala. Karakterizira ga poseban način potresanja glasom, a izvodi ga pojedinac solist ili uz pratnju drugog glasa. Ojkanje je 2010. g. upisano na UNESCO-vu listu nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita. U području Grada Omiša, ojkanje se ponajviše veže uz gornjopoljički kraj. Za omiško zaobalje, odnosno prostor Poljica, karakteristična je i izrada tradicionalnog poljičkog jela soparnika, jednostavnog jela od blitve, češnjaka i tijesta koje datira još iz turskih vremena. Soparnik također nosi oznaku zaštićenog nematerijalnog kulturnog dobra Ministarstva kulture od 2007. g., a zaštićeno je i Oznakom zemljopisnog porijekla od 2011. g. u Hrvatskoj, odnosno 2016. g. u EU (Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, 2016).

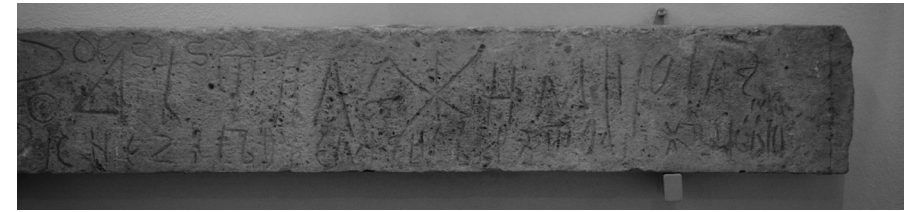
Slika 18. FESTIVAL DALMATINSKIH KLAPA

Gradski muzej

Gradski muzej Omiš osnovan je 1986. g. Smješten je u zgradi neposredno uz istočna gradska vrata, na ulazu u staru gradsku jezgru. U dvorištu Muzeja izloženi su antički kameni spomenici s natpisima, a u prizemlju je stalni postav arheološke i povijesne građe vezane za grad Omiš i njegovu okolicu. U muzeju se izdvaja nekoliko prvora- zrednih arheoloških spomenika.

Najznačajniji antički spomenik je kameni natpis na latinskom jeziku iz 1. st., s posvetom caru Klaudiju. Tu je i rimski natpis izrađen u vrijeme cara Tiberija i mramorna glava cara Tiberija, pronađeni nedaleko od nalazišta velikoga antičkog žrtvenika posvećenoga Augustu. Reljefna ploča s prikazom Kristova uskrsnuća pronađena je u ostacima ranokršćanske crkve iz Justinijanova doba (6. st.) u Gatima kod Omiša. Nadgrobna ploča kneza Miroslava Kačića s natpisom na bosančici potječe iz 13. st. Brojni su i drugi kameni ulomci iz antike i srednjeg vijeka. Starohrvatski nakit, primjerci starog novca, likovni prikazi te raznovrsna druga građa također omogućuju uvid u prošlost grada i njegovo značenje kroz povijest. Važan izložak je ranobarokna, bogato dekorirana omiška dukala (odluka, tj. naredba mletačke vlasti), izdana u Mlecima 1579. godine. Na prvom katu Muzeja, kao i u galeriji ONAÏON koja se nalazi u susjednoj ulici, u kući Popovac, mogu se razgledati povremene izložbe građe iz umjetničke zbirke Muzeja i samostalne izložbe domaćih i stranih umjetnika

Muzej čuva i građu vezanu za Poljičku republiku: Poljičke statute, pečat poljičkoga velikog kneza, svilenu poljičku zastavu sv. Marka iz doba mletačke vlasti. Poljički statut obuhvaćao je norme poljičkog društva, a važan je povijesni dokument zbog svojih pravnih, ekonomskih, društvenih i kulturoloških aspektata.

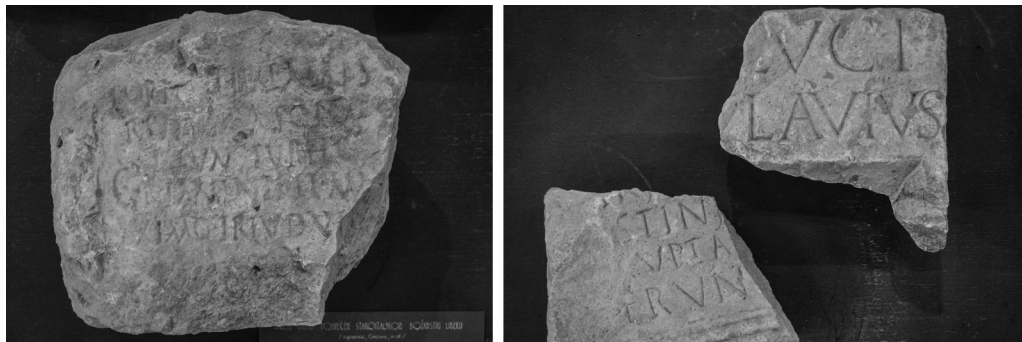
Slika 19. NADGROBNI NATPIS KNEZA MIROSLAVA (POČ 13. ST.)

Slika 20. FRAGMENT KAMENOG NATPISA NA LATINSKOM (1. ST)

Slika 21. NATPIS IZ DOBA RIMSKOG CARA KLAUDIJA (1. ST.)

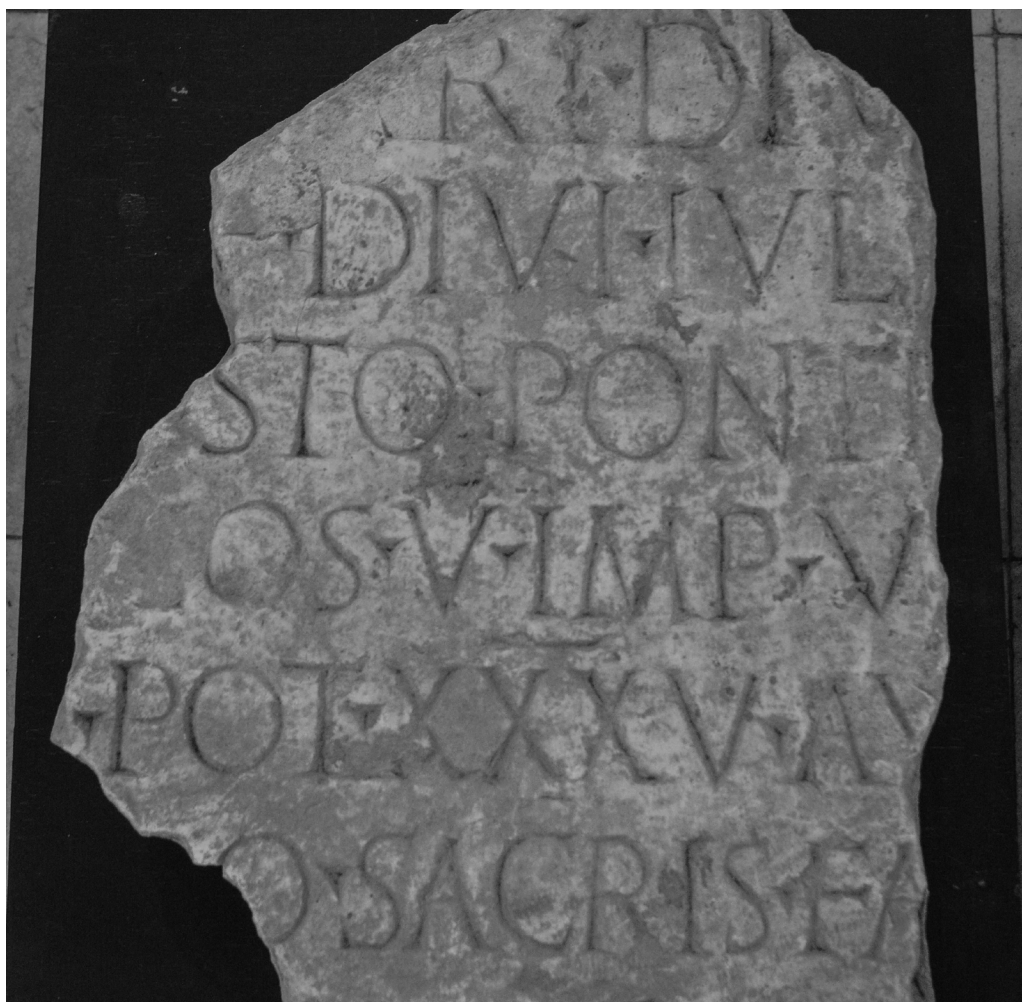
Slika 22. NATPIS S GRADSKIH VRATA (3.ST)

Slika 23. FRAGMENT LATINSKOG NATPISA (1.ST)

Slika 25. POGLED NA OMIŠ S MORA

Slika 26. PLAN OMIŠA (G. JUSTER 1708.)

Slika 24. EPIGRAFSKI SPOMENIK NA LATINSKOM JEZIKU (1.ST.)

Slika 27. OLTARNA PREGRADA, STARA CRKVA SV. MIHOVILA (15.-18. ST.)

Slika 28. LATINSKI NATPIS POSVEĆEN OBNOVI HRAMA DIJANE I ESKULAPA (3. ST.)

3.

POLJIČKA REPUBLIKA

- 3.1.** Povijest 40
- 3.2.** Poljički statut 42
- 3.3.** Bosančica 43
- 3.4.** Osobine Poljičke Bosančice (Poljičica) 45
- 3.5.** Prijepis Poljičkog statuta iz (1664.) 46
- 3.6.** Prijepis Poljičkog statuta iz (1767.) 47

Povijest

Poljica su nekada bila upravno-politički, a danas su samo geografsko-povijesni pojam. To je prostor između ušća rijeke Cetine u Omišu i rječice Žrnovnice u Stobreču. U zaleđu se prostiru preko planine Mosor do Cetine ispod Garduna blizu Trilja. Po zemljopisnoj strukturi Poljica se odlikuju iznimnom ljepotom i bogatom povijesnom prošalošću. Granice Poljičke Republike određene su Poljičkim statutom iz 1482. To je administrativno područje pod samoupravom puka Poljičke republike koji su svoju samostalnost baštinili od 13. stoljeća do barbarskog upada Napoleonove sile početkom 19. stoljeća.

Sela u Poljičkoj republici su slijedeća od sjeveroistoka prema jugozapadu: Gornja Poljica - prostor omeđen sa sjevera rijekom Cetinom a s juga planinom Mosor: Donji Dolac, Srijane, Gornji Dolac, Putisici, Trnbusi, Blato na Cetini; Srednja Poljica - prostor između planine Mosor i obalnog brda Perun: Srinjine, Tugare, G.Sitno, D.Sitno, Dubrava, Naklice, Gata, Čišla, Kostanje, Podgrađe; Donja Poljica - Podstrana, Jasenice, Sumpetar, Dugi rat, Duće, Priko i Zakućac.

Naziv "Poljica" potječe od brojnih polja koja su se smjestila oko planine Mosor. Sastoje od Donjih, Srednjih i Gornjih Poljica, a drevna Poljička knežija je bila podijeljena na 12 katuna, koji su nosili imena dvanaest većih poljičkih sela. Svaki katun je u rano jutro na dan svetog Jure (23. travnja) birao svog katunara, a oni su, nakon vjerske svečanosti na Gracu (u Gatima), silazili zajedno s narodom u Podgradac i birali velikog kneza za jednu godinu.

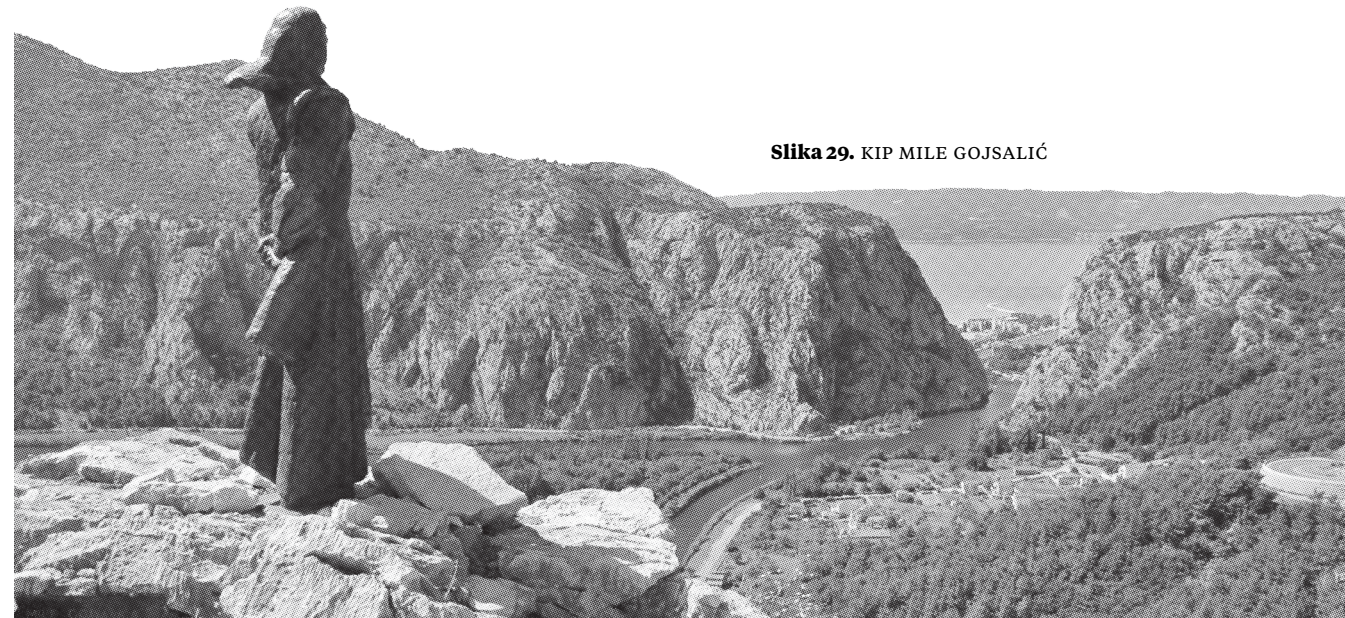
Poljica su posebna po tome što su, kroz duga stoljeća svog postojanja zadržala visok stupanj unutarnje samostalnosti sa demokratskim društveno - političkim ustrojstvom, uz više ili manje formalno priznavanje suvereniteta silama koje su dominirale ovim prostorima. Bilo da se radi o Veneciji, Turcima, ili pred kraj svog postojanja, Austriji. Sljedeći element koji je posebno interesantan jesu odnosi koji su postojali između Poljica i grada Splita. U odnosima između Splita i Poljica zrcalili su se različiti, katkad vrlo oprečni interesi, koji su te

odnose činili vrlo složenima, a često i konfliktnima.

Rečeno je da su pučani ravnopravno sudjelovali u donošenju odluka na zajedničkim zborovima, samo nisu mogli biti birani u izvršne organe vlasti. Usprkos staleškoj podijeljenosti, to je društvo bilo prožeto uzajamnošću i međusobnim pomaganjem. Osnovno pravilo u razvitku društvenih odnosa bilo je - pomagati krvnog brata i priskočiti mu u pomoć ako zatreba, u interesu čitave "Poljičke župe".

Specifičnost poljičkog društva ogleda su u tome što je njegovo pučanstvo predstavljalo cjelinu koja se znatno razlikovala od pravnog položaja pučanstva u susjednim (mletačkim i turskim) krajevima. Te razlike nisu postojale u etničkoj pripadnosti, nego u ekonomskoj i društvenoj strukturi. Ekonomska struktura bila je obilježena postojanjem kolektivnog vlasništva na zemlju kao osnovnom sredstvu za proizvodnju. Budući da je narod od starine na ovom prostoru živio u zadružnim odnosima, selo je također bilo obilježeno rodovsko-plemenskom skupnošću. Kasnije se nekadašnja zajednička imovina započela postupno dijeliti. Statut je dopuštao podjelu imovine i otvarao prostor robnovčanima odnosima. U tom prostoru sve je više prodiralo privatno vlasništvo uz pravo prvokupa.

I poljička vlast bila je po svome uređenju specifična. Može se reći da je u odnosu na Mletačku Republiku i Tursku imala posebnu organizaciju, stoga je potrebno prikazati njezinu strukturu i djelokrug zakonodavnih, upravnih i izvršnih organa. Zajednički organi vlasti, koji su imali kompetencije na cjelokupnom području Poljica, bili su: Narodna skupština, Obćeni kupni zbor i Poljički stol- Banka, a funkcionari: veliki knez poljički, vojvoda, kančelir, četiri prokuratora.

Slika 29. KIP MILE GOJSALIĆ

Poljički statut

Poljički statut je najvažniji izvor Poljičke Republike. Isprava je od neprocjenjive vrijednosti. Iz njegove materije se, osim pravnih, mogu proučavati povijesni, ekonomski, politički i drugi društveni odnosi. Nastao je kao rezultat zadovoljenja potrebe da se postigne što veća nezavisnost od srednjovjekovne Hrvatske i Venecije. Imao je više redakcija. Sve redakcije Statuta nastajale su u prijelomnim vremenima, kada su Poljica trebala priznati novog gospodara.

Prva redakcija Poljičkog statuta je sastavljena 1440. Pisana je poljičicom, brzopisnom hrvatskom ćirilicom s mnogobrojnim lokalnim posebnostima. Kroz 116 članaka iskazivala se njime neovisnost uređivanja javnih unutrašnjih odnosa (na razinama kaznenoga, građanskog i procesnoga prava) poljičke zajednice o zakonodavstvu Mletačke Republike, potom Ugarskoga/Austrijskoga ili Osmanskoga Carstva, sve do Napoleonove vlasti na početku 19. st.

Sastavljen je na temelju već postojećega kodificiranog oblika poljičkoga običajnog prava koji potječe najvjerojatnije s kraja 14. st., ali se ne može isključiti da su i prije toga postojale od kraljeva izdane ili potvrđene isprave o povlasticama Poljičana. Smatra se da prvih 18 članaka potječe iz 1440., a ostali su od 1475. nadalje dopisivani kao izmjene i dopune prvotnih odredaba.

Poljički statut odražava društveno ustrojstvo poljičke zajednice u razvijenom srednjem vijeku, svjedoči i o ondašnjoj svakodnevnici, npr. o životu u kućnim zajednicama, nasljeđivanju, odnosu poljodjelstva i stočarstva, zaštiti od divljih životinja, vrijednostima pokretnina i nekretnina, održavanju javnih puteva, trgovini, o spolnome moralu, klevetama, zlostavljanju žena, precizno se navode kazne ovisno o tome koji je dio tijela i koliko ozlijeđen itd. Statut razlikuje povlašteni sloj Poljičana, koji se dijelio na didiće i vlastelu (ugričiće), i neplemenite stanovnike općine, pučane (slobodni seljaci), kmetiće (ovisni seljaci, obrađivači zemlje plemenitih Poljičana) i vlahe (stočare). Privredni temelj kućne zajednice (proširene obitelji temeljene na patrilinearnom srodstvu) bila je plemenščina, koju su mogli posjedovati samo didići i vlastela, a koja u slučaju izumrća roda (svih

patrilinearno vezanih muških te neudanih ženskih članova) nije pripadala kralju, već »plemenu«, tj. bližim rođacima. U Statutu su sačuvane mnoge vrlo stare slavenske pravne ustanove (rota, pristav, vražda, posoba i dr.). S obzirom na sličnosti u uređenju društvenih strukturâ, M. P. Aleksejev isticao je mogućnost da se Th. More, pišući svoju Utopiju, upoznao, vjerojatno posredovanjem mletačke diplomacije u Londonu, i s Poljičkim statutom.

Jezik Poljičkog statuta mješavina je čakavštine i sve raširenije štokavštine, a s obzirom na to da su u njegovu sastavljanju sudjelovali i popovi glagoljaši, znatan je i broj staroslavenizama. Uz Vinodolski zakon, Poljički je statut najvrjedniji hrvatski normativni pravno-povijesni spomenik. Danas se čuva u Arhivu HAZU u više prijepisa (njih pet samo iz 18. st.), od kojih su neki pisani i latinicom, a najstariji – ćirilički – potječe s prijelaza iz 15. u 16. st. Taj najznačajniji i najpoznatiji primjerak sastoji se od 64 papirne folije (sadrži i neke mlađe paragrafe), veličine 20 × 28,5 cm. Izdavan je do sada više puta. Preveden je na nekoliko svjetskih jezika (njemački, ruski, engleski, španjolski).

Bosančica

Osobita inačica ćirilice. Rabila se u Bosni (franjevci: M. Divković, I. Bandulavić, P. Posilović i dr.), Dubrovniku (diplomatika, Dubrovački lekcionar, početak 16. st.) i srednjoj Dalmaciji (Poljički statut, 1440; Papalićev prijepis Hrvatske kronike, oko 1510; Statut poljičke bratovštine Sv. Kuzme i Damjana, 1619. itd.). Često se pod bosančicom razumijeva hrvatska (zapadna) ćirilica općenito, ali taj naziv označuje zapravo ćirilsku minuskulu. Postupno oblikovanje bosančice može se pratiti na natpisima i rukopisima iz Bosne i Dalmacije od 11. do 15. st.: od Humačke ploče (11. st.) i Kulinove listine (1189.) u Bosni te Povaljskoga praga (oko 1180.), Natpisa kneza Miroslava (prva pol. 12. st.), Povaljske listine (1250.) i Lista kneza Đure Kačića općini dubrovačkoj (1276.) u Dalmaciji. Izravno se naslanja na bosansko-humsku

diplomatičku kurzivnu ćirilicu 14. i 15. st. Od ostalih je oblika kurzivne ćirilice toliko udaljena da odaje sliku sasvim drugačijeg pisma. Izgledom je to otežalo pismo, čvrstih i oštrih poteza s osobitim isticanjem vertikalala. Lako je čitljiva jer svako slovo prikazuje uvijek isti glas koji ne prikazuje nijedno drugo slovo. Grafija sadrži slova koja se drugdje u ćirilici ne pojavljuju. Općenito je izražen utjecaj glagoljice. Brojevni je sustav također pod utjecajem glagoljice, ali u cjelini se ne poklapa ni s ćirilicom ni s glagoljicom. Tipično je za bosančicu (zapadnu ćirilicu) slovo »đerv« koje se od početka 14. st. rabi i za /ć/. Bosančicom su u Bosni (pod nazivom begovica) pisali i muslimani. Njome su privatna pisma pisali hrvatski glagoljaši i velikaši: Keglevići, Frankapani, Petar Kružić i dr. Uz glagoljicu i latinicu, bosančica je hrvatsko narodno pismo.

AZBUKA POLJIČKE BOSANČICE							
Idealni znak	Glas, vrijed.	Rukopisni oblici	Br. vrijed.	Idealni znak	Glas, vrijed.	Rukopisni oblici	Br. vrijed.
đ	a	đ 4 0 4 8	1.000	č	č	č č č	200
š	b	š š š š š		š	š	š š š š	300
π	v	π π π	2	š	š	š š š š	400
π	g	π π π π	3	š	š	š š š	9
h	d	h h h h	4	x	h	h h h h h	600
t	e	t t t t	5	w	ot	w w	700
x	ž	x x x		y	ž	y y y y	800
s	z	s z s	6	y	z	y y y y y	90
3	z	3 3 3 3 3 3	7	v	z	v v v	1000 60
i	i	i i i	10	w	š	w w w	
h	i, j	h h h h h	8	b	notu glas	b	
“	k	“ “ “ “ “	20	t	š	t t t t t t	500
∧	l	∧ ∨ ∨	30	π	š	π π	
m	m	m m m	40	π	š	π π π π π	
∫	n	∫ ∫ ∫ ∫	50	π	š	π	9

Slika 30. AZBUKA POLJIČKE BOSANČICE

Osobine poljičke bosančice

Mala plemenska župa Poljica stoljećima je čuvala ne samo svoju autonomiju i rodovski poredak nego i svoju hrvatsku kulturnu osebnost čak i za vrijeme mletačke vladavine u čitavoj mletačkoj Dalmaciji kad je talijanski jezik bio jezik uprave i gornjeg društvenog sloja. Poljičani su se u javnom i privatnom životu služili ne samo hrvatskim jezikom nego i svojim zasebnim pismom za koje je u paleografiji prevladao znanstveni termin "Poljička bosančica" ili „Poljičica“. 8

Poljičica je jedna od triju regionalnih inačica hrvatske brzopisne (kurzivne) ćirilice koja se javlja u spomenicima hrvatskog jezika od 12. do 19. stoljeća. Njome su se bilježili svakodnevni tekstovi: dopisivanja, isprave, matične knjige, oporuke, kronike, parnice; odlikuje ju povremeno oslanjanje na talijanski pravopis, npr. pri obilježavanju palatalnih glasova /lj/ i /nj/, pisanje glasa /j/ slovom jat. Njome su uglavnom pisali slavenski svećenici „popovi glagoljaši“, franjevci i rijetki svjetovnjaci; splitska nadbiskupska kancelarija imala je posebnoga pisara koji se sa župnicima dopisivao poljičicom, a tako su činili i osmanski časnici dopisujući se s hrvatskim službenicima. Terminologija hrvatske ćiriličke paleografije nije uređena pa se nerijetko i za ovaj regionalni tip koristi tek opći naziv bosančica.

To što je bosančica bila pismo dnevnog života i živog narodnog govora, bilo je odlučno za njen razvitak. U njoj nema suvišnih znakova za glasove koje nema hrvatski jezik kao što je to imala crkvena ćirilica. Za hrvatske glasove ć i d, za koje ni ćirilica ni grčki alfabet nisu imali znak, bosančica ima novi vlastiti znak za oba. Za glas j, koji također nije imao svoj znak grčkom alfabetu, bosančica usvaja s vremenom slovo "jat". Brojevi su se označavali slovima, iznad ili sa strane slova dodavale su se točke kako bi se razlikovala brojna vrijednost od glasovne. Od 18. stoljeća česta je upotreba i arapskih znakova za brojeve.

4.

ANALIZA

- 4.1.** Analiza prikupljenih podataka 50
- 4.2.** Analiza prijepisa Poljičkog statuta (1664.) 51
- 4.3.** Analiza prijepisa Poljičkog statuta (1767.) 51

Analiza

ANALIZA PRIKUPLJENIH NATPISA

Svi natpisi na latinici koje sam prikupio pisani su rimskim kapitalnim pismom. Sadrže samo verzalna slova što bi značilo da se radi o pismima jednostruke abecede jer imaju samo jednu vrstu znaka za svako slovo. Svi fontovi na natpisima su serifni, kod kojih stupovi slova nemaju nagiba.

Možemo ih podijeliti na one bez kontrasta (ili s jako slabim kontrastom) i one s visokim kontrastom. U analizi slovnih oblika pojam kontrasta odnosi se na stupanj kontrasta između debljih i tanjih poteza unutar slova. U ovom slučaju visokokontrastne fontove obilježavaju kontinuirani (spojeni) serifi koji lagano ulaze ili izlaze iz stupa slova (glavnog poteza), dok one sa slabim kontrastom obilježavaju diskontinuirani (prekinuti) serifi koji se od stupa naglo odvajaju pod određenim kutom.

Karakteristično je slovo A koje u svom središnjem dijelu umjesto ravne linije (crtice) ima kvačicu te se ponavlja se u gotovo svim natpisima. Osim slova A karakteristično je slovo G koje se pojavljuje na natpisu s poljičkog trga i slovo G koje možemo uočiti na natpisu iznad vrata kuće sretnog čovjeka. Još jedan karakterističan detalj je predznak nabiranja isklesan u obliku trokuta ili strelice koji se koristi kao tipografska oznaka. Koristi se za odvajanje stavki u vodoravnom slijedu i pojavljuje se u svim natpisima osim natpisa na crkvi Sv. Duha na kojem se za odvajanje stavki i nabiranje koriste točke i zarezi i natpisa s jednog od grobova na Starom omiškom groblju. Natpis sa Starog omiškog groblja osim po svojoj primjeni razlikuje se od ostalih po tome što su djelovi slova iskidani, što mu daje obilježja "stencil" fonta. Zbog razlike u vremenu nastanka jedini ne sadrži rimske brojke. Uz već spomenute specifičnosti ističu se još pojednostavljena ilustracija biljke na nadvratniku sa zapadnih gradskih vrata smještena kao ukras na kraju natpisa, točka na slovu I napravljena u obliku jednakokraničnog trokuta na natpisu s Poljičkog trga i znak tilda "~" sa natpisa na pročelju Ilirskog sjemeništa.

ANALIZA PRIJEPISA POLJIČKOG STATUTA (1664.)

Prva stranica sadrži naslov napisan latinicom ispod kojeg se nalazi ilustraciju krune. Na natpisu možemo primjetiti već spomenuto slovo A koje se pojavljuje i na klesanim natpisima, koje u svom središnjem dijelu umjesto ravne linije sadrži kvačicu. Ostatak prijepisa pisan je bosančicom (poljičicom) i ne sadrži nijednu ilustraciju. Na svakoj stranici, na počecima paragrafa nalaze se inicijalna slova istaknuta crvenom bojom. Osim inicijalnih slova, crvenom bojom istaknuti su i dijelovi naslova, a ponegdje i čitavi naslovi.

ANALIZA PRIJEPISA POLJIČKOG STATUTA (1767.)

Poput onog iz 1664. i ovaj prijepis sadrži naslov napisan latinicom na kojem možemo vidjeti već spomenuto slovo A. Ispod naslova nalazi se uokvirena ilustracija Sv. Jure zaštitnika Poljica koji ubija zmaja. Glavni dio prijepisa pisan je bosančicom (poljičicom). Tekst u glavnom dijelu pisan je zlatnom bojom.

Ovaj prijepis razlikuje se od prijepisa iz 1664. po tome što je tekst upotpunjen jednostavnim dekorativnim ilustracijama te po tome što se na samom kraju prijepisa nalazi dio pisan latiničnim pismom. Taj dio pisan je crnom bojom i korištena su dva načina pisanja. Naslovi su pisani visokokontrastnim serifnim fontom u verzalima, a tekući tekst rukopisnim kurzivnim fontom.

5.

IZRADA TIPOGRAFSKOG PISMA

- 5.1. Pismo kroz povijest 54
- 5.2. Povijest izrade tipografskog pisma 40
- 5.3. Izrada pisma 60
- 5.4. FontLab 64

Pismo kroz povijest

Pismo je vrsta sustava simbola koje služi za zapisivanje jezika. O pismu govorimo kada sličice dosegnu određeni stupanj stilizacije odnosno kada se slikovni znak u istoj formi koristi za isti pojam. Najstarija pisma su bila primarno-logografska u prirodi, zasnovana na piktogramima i ideogramima. Početak pisma vjerojatno se nalazi u neposrednim prethodnicima sumeranskog klinopisa iz Mezopotamije i staroegipatskih hijeroglifa, a rano slikovno pismo – piktografiju i ideografiju – mogli bismo smatrati spojnicom između pretpovijesnih spiljskih crteža i tog prapisma. Razlikujemo slikovno, pojmovno i slogovno ili silabičko pismo. Dovođenje različitih sličica u uzajamni odnos u prapovijesti preteča je slikovnog pisma. Piktografija se ne može smatrati pismom jer je jasna sama po sebi, nije ju potrebno posebno učiti te nema konačan broj ustaljenih znakova. U pojmovnom pismu svaka se riječ ili dio riječi prikazuje zasebnim slikovnim znakom dok se kod slogovnog pisma svaki znak odnosi na gramatički slog.

Slika 33. JOHANNES GUTTENBERG - BIBLIJA

Povijest izrade tipografskog pisma

Tipografsko pismo je skup slovnih znakova zajedničkih oblikovnih obilježja. Na tipografska pisma kroz povijest su najviše utjecali tehnološki napredci i kulturni pomaci. Neke od najbitnijih prekretnica vezanih za izradu tipografskih pisama su:

1400. Johannes Gutenberg - Izum tiskarskog stroja

Kinezi su već u 6. stoljeću rabili rezbarene drvene ploče za umnožavanje tekstova, a pokretna metalna slova korištena su za tiskanje u Koreji sredinom 13. stoljeća, u Europi su se do sredine 15. stoljeća knjige umnožavale prepisivanjem rukom, što ih je činilo skupima i rijetkima. Prva pomična slova koja je izradio i koristio Johannes Gutenberg bila su izdubljena u drvenim stupcima, a izgled pojedinačnog slova oponašao je krasopis da bi se tiskom i dalje stjecao dojam pisanja rukom. Nakon toga povratkom u Mainz Gutenberg odlučio se za novi izazov, izradu pokretnih slova od metala. Budući da je po zanimanju bio zlatar, sama izrada mu nije predstavljala problem. Premda je proces lijevanja metalnih slova bio dugotrajan, u kasnijoj fazi omogućavao je Gutenbergu brzu izradu tiskarskih formi. Jednom kad je izradio dovoljan broj pojedinačnih lijevanih slova, a izradio ih je u latiničnom alfabetu zajedno sa znakovima interpunkcije, Gutenberg je mogao stvarati neograničen broj složenih stranica spremnih za tisak. Njegov izum tiskarskog stroja omogućio je eksplozivno širenje znanja u renesansnoj Europi.

Tiskarska djelatnost započela je s gotičkim pismima; upotrebljavali su ih J. Gutenberg, J. Fust i Peter Schöffer u svojim prvotiscima (Sibilinske knjige, Donatova gramatika, Biblija). Poslije se zvala i Schwabacher-pismo, a od 16. st. i fraktura. I u našim je krajevima gotičko pismo bilo u općoj upotrebi kao i u cijeloj zapadnoj Europi. U sjevernoj Hrvatskoj i Sloveniji prevladavao je uglaviti, a u Dalmaciji obli tip gotičkog pisma.

1469. *Nicolas Jenson - Roman pismo*

1469. Nicolas Jenson napravio je roman pismo, inspirirano natpisima s drevnih rimskih građevina koje je znatno čitljivije od gotičkog pisma. Centaur Brucea Rogersa najpoznatija je varijacija Jensonovog romana, a digitalna inačica Monotype Centaura je dvodimenzionalni duh Rogersova trodimenzionalnog odavanja počasti Jensonovu radu.

Quidā eius libros nō ipſius eſſe ſed Dionyſii & Zophiri colophoniorū tradunt: qui iocādi cauſa cōſcribentes ei ut diſponere idoneo dederunt. Fuerunt autē Menippi ſex. Prīus qui de lydis ſcripſit: Xanthūq; breuiauit. Secūduſ hic ipſe. Tertiuſ ſtratonicuſ ſophiſta. Quartuſ ſculptor. Quintuſ & ſextuſ pictoreſ: utroſq; memorat apollodoruſ. Cynici autem uolumina tredecī ſunt. Neniā: teſtamenta: epiſtolā cōpoſitā ex deorum pſona ad phyſicoſ & mathematicoſ grāmaticoſq;: & epicuri fœtuſ: & eaſ quæ ab ipſiſ religioſe coluntur imagineſ: & alia.

Slika 34. JENSON U UPOTREBI 1475.

1499. *Francesco Griffo - Prvo kurzivno pismo*

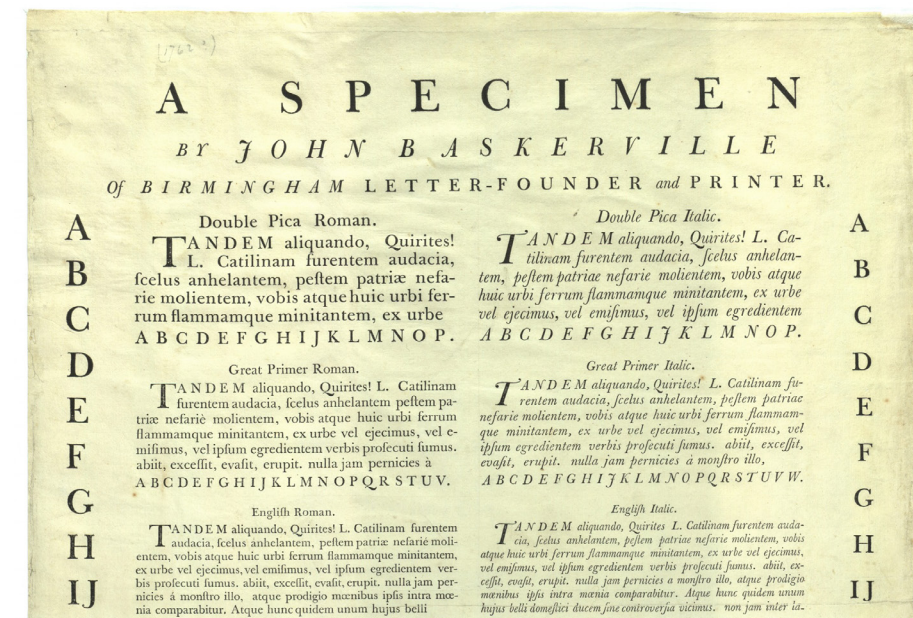
Rani renesansni italici poznati su kao Aldine italici, u čast Aldusa Manutiusu, koji je 1499. naručio izradu prvog pisma u italiku, a oblikovao ga je Francesco Griffo. Manutiusu je bio potreban kurziv kako bi uspio smjestiti što više slovnih znakova na jednu stranicu, čime bi smanjio troškove tiskanja.

riguardando, così facciendo noi nostro meza
amico credendolo ti exaudisce, come se à uno
er mezano della sua gratia ricorressimo. Et
per la sua gratia nelle presenti aduersita in
così lieta siamo sani, & salui laudando il

Slika 35. ALDUS MANUTIUS, FRANCESCO GRIFFO - KURZIVNO PISMO

1757. *John Baskerville-Baskerville*

Baskerville je “tranzicijsko” pismo koje je 1757. godine konstruirao John Baskerville (1706-1775) Birmingham iz Engleske. On je bio engleski kaligraf, tiskar i poduzetnik. Dizajnirao je niz neoklaciističkih antikvi, italika i jedno grčko tipografsko pismo. Baskerville se smatra “tranzicijskim pismom” jer svojim karakteristikama pokazuje obilježja pisama “starog” stila poput Caslona, ali i “modernih” pisama kao što su Bodoni i Didiot. Rezultat je nakane Johna Baskervillea da razradi pismo Willama Caslona i poboljša njegovu čitljivost. Izmjene koje je napravio bile su povećanje kontrasta između tankih i debelih poteza, zaoštavanje serifa te premiještanje osi zaobljenih slova u okomitiju poziciju. Zaobljeni potezi prilagođeni su formi kružnice što je rezultiralo jačom simetrijom pisma, a navedene modifikacije rezultirale su pismom veće dosljednosti u veličini i obliku. Kaligrafski utjecaj na pismo može se najbolje uočiti na karakterističnom repu verzalnog znaka Q te kurzivnim serifima. Pismo Baskerville iskorišteno je kao temelj za razvoj pisma Mrs Evans 1996. godine.

Slika 36. JOHN BASKERVILLE-BASKERVILLE

1780. Firmin Didot i Giambattista Bodoni

Firmin Didot i Giambattista Bodoni napravili su prve primjere “modernih” roman pisama (Didot i Bodoni). Oba pisma su naslovna, visokog kontrasta i tankih serifa.

Firmin Didot bio je pariški tiskar i slovorezbar. Autor je nekoliko neoklasicističkih tipografskih pisama te antikvi po kojima se proslavio nakon svoje smrti. Monotype Didot i Linotype Didot temelje se na njegovu radu.

Giambattista Bodoni bio je talijanski slovorezbar, tiskar i dizajner tipografskih pisama koji je djelovao u Rimu i Parmi. Berthold Bodoni i Bauer Bodoni neka su od tipografskih pisama koja se danas prodaju pod njegovim imenom, a temelje na njegovom radu. Kod Bodoni-jeva pisma vertikalni dijelovi slova deblji su od horizontalnih, čime je postignut jak kontrast, a Bodonijeva antikva očituje se savršenom harmonijom, simetrijom i pravilnošću te se smatra prototipom klasicističke antikve.

1812. William Caslon - Prvo naserifno pismo

Prvo naserifno latinično tiskarsko pismo oblikovano je za Valentina Haüyja u Parizu 1786. Godine, ali je trebalo biti nevidljivo. Dizajnirano je tako da bude reljefno kako bi ga slijepe osobe mogle iščitavati uz pomoć prstiju. Prvo naserifno latinično pismo oblikovao je William Caslon IV. oko 1812. godine u Londonu i sastojalo se samo od verzala.

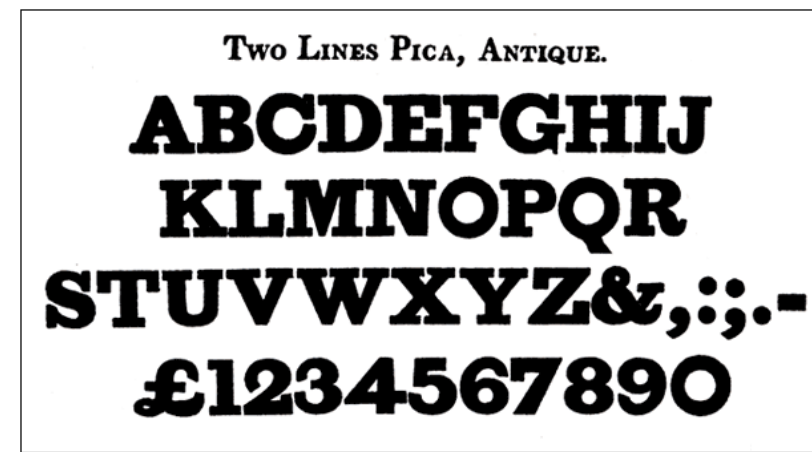
Bodoni

Didot

Slika 37. BODONI I DIDOT

1815. Vincent Figgins - Slab-serifno pismo

Vincent Figgins oblikovao je prvo slab-serifno pismo pod nazivom “Antique”. Slab-serif je kontinuirani ili diskontinuirani serif jednake debljine kao glavni potez. Najpoznatija slab-serifna pisma nastala su u periodu od 19. stoljeća do danas, a to su: Memphis, Rockwell, Courier i Caecilia.

Vincent Figgins, Two Lines Pica, Antique, 1815. The inspiration for this highly original design, first shown by Figgins, is not known. Whether Figgins, Thorne, or an anonymous sign painter first invented this style is another mystery surrounding the sudden appearance of slab-serif letterforms.

Slika 38. VINCENT FIGGINS - ANTIQUE

1957. Max Miedinger - Helvetica

Helvetica je švicarsko pismo koje predstavlja revidiranu verziju pisama iz razdoblja njemačkog realizma kasnog 19. stoljeća. Pismo je izdano 1957. godine kao Neue Haas Grotesk, a kasnije mijenja ime u Helvetica (Helvetia je latinsko ime za Švicarsku). Prve nacрте slovnih oblika izradio je Max Miedinger na temelju starog Odd-job naserifnog fonta, slovolinvice Berthold. Prve promocijske brošure Helveticе izgledale su kao knjige uradi-sam uputstava za dizajn u švicarskoj maniri. Premda je nastavljala tipografsku tradiciju staru više od stoljeća, Helvetica je predstavljena kao lice budućnosti. Danas je jedno od najpopularnijih pisama.

Izrada pisma

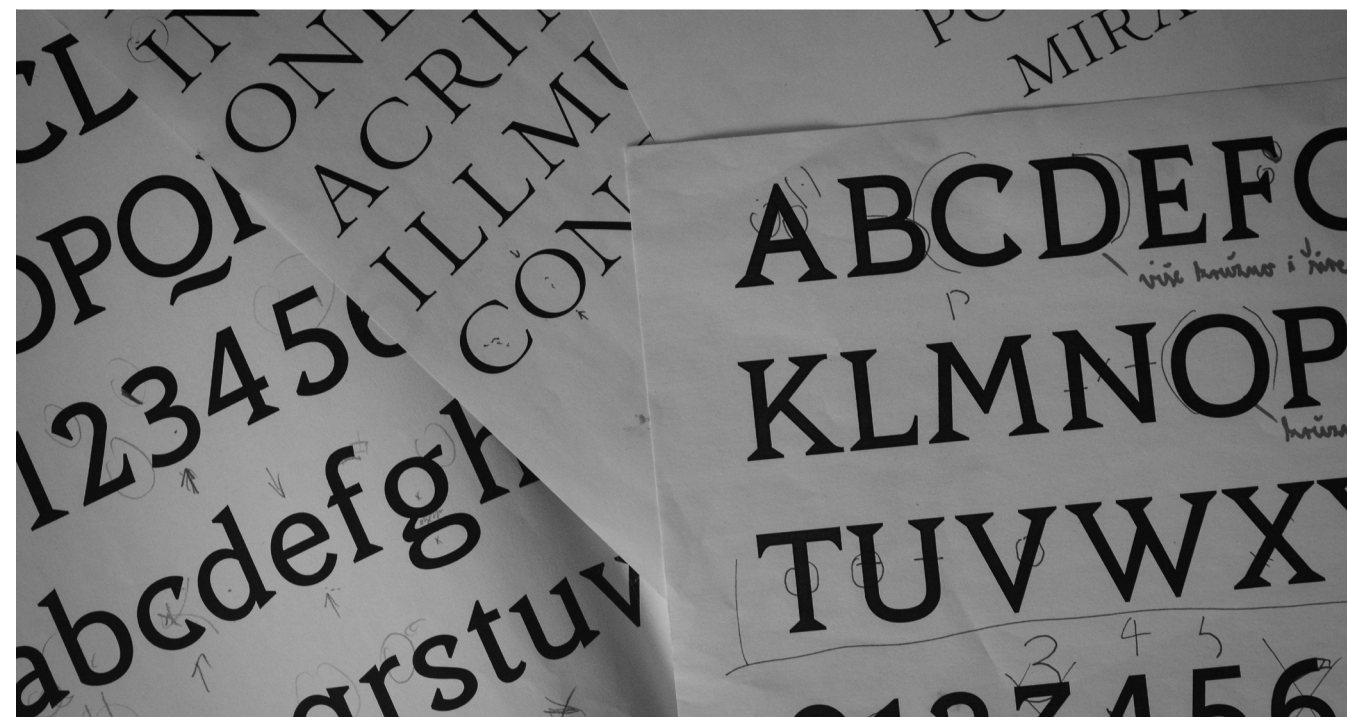
Prvi korak bio je odrediti primjenu pisma. Odlučio sam da će se jedno pismo koristiti za tekstove na identifikacijskim znakovima kulturnih znamenitosti, a drugo za naslove na plakatima i web stranici Turističke zajednice Grada Omiša, što mi je pomoglo da поближе odredim kakve trebaju biti njihove karakteristike. Pismo primijenjeno na identifikacijskim znakovima treba imati karakteristike tekst pisma, a pismo za web stranicu i plakate karakteristike display pisma. Tekstna pisma koriste se za tekući tekst, lako se čitaju u dugim blokovima teksta i na malim veličinama. Dizajnirana su tako da budu neprimjetna, te da privlače što manje pozornosti na sebe, što obično podrazumijeva prilično čiste, dosljedne i jednostavne karakteristike dizajna. Naslovna pisma koriste se za naslove, svrha im je privući pažnju promatrača zbog čega žrtvuju svoju čitljivost u zamjenu za što izražajnije i karakterističnije detalje.

Drugi korak bio je od dokumentiranih natpisa izabrati one koje ću koristiti kao inspiraciju. Kao inspiraciju za display pismo odabrao sam natpis sa zgrade Ilirskog sjemeništa. Font s tog natpisa jako je sličan fontu s crkve Sv. Luke na Starom omiškom groblju. Oba fonta su serifna, bez kontrasta, krutih formi, diskontinuiranih serifa, rukom klesana u kamenu. Zbog svojih karakteristika i digitalno nacrtani zadržavaju dojam klesanja i dojam kamena, što jako dobro opisuje Grad Omiš čije su najvažnije znamenitosti kamene, baš kao i stara gradska jezgra.

Izradu samog pisma započeo sam prostoručnim skicama, crtajući karakteristična slova s natpisa olovkom i rapidografom. Zatim sam digitalno precrtao sva slova koristeći se softverom Fontlab 6, nakon čega sam odlučio koje karakteristike želim promijeniti. Blago sam povećao stupanj kontrasta između tankih i debelih poteza, ublažio izrazito oštre završetke serifa i promijenio proporcije određenih slova. Pritom sam pazio da ne pretjeram s promjenama kako pismo ne bi izgubilo svoj početni karakter. Natpis s ploče na zgradi Ilirskog sjemeništa sadrži samo verzalna slova. Koristeći se njihovim kosturom, uz već spomenute promjene na proporcijama, kontrastu i seri-

Slika 39. PROSTORUČNE SKICE

Slika 40. FOTOGRAFIJA PROCESA

Slika 41. SLOVO M PRIJE PROMJENA

Slika 42. SLOVO M NAKON PROMJENA

fima napravio sam verzalna slova, a potom brojke i kurentna slova. Za brojke i kurentna slova nisam imao model po kojem sam mogao raditi zbog čega sam se susretao s problemom prilagodbe određenih slovnih znakova duhu pisma. Pismo sam nazvao Oneum (ime pod kojim se Grad Omiš prvi put spominje u povijesti.). Oneum sadrži i tri alternativna slovna znaka za slova A, R i T. Osim toga sadrži i još jedan karakterističan detalj, a to je predznak nabiranja u obliku trokuta ili strelice koji se koristi kao tipografska oznaka.

Slika 43. ONEUM (ALTERNATIVNI SLOVNI ZNAKOVI)

Kao inspiraciju za tekstno pismo odabrao sam natpis sa crkve Sv. Duha. Font s natpisa je serifni s visokim kontrastom, kontinuiranih serifa. Svojim karakteristikama sličan je onom s Kuće sretnog čovjeka. Osim što ima karakteristike pisma za tekst, ima i jako zanimljive detalje.

Proces izrade ovog pisma bio je jako sličan prethodnom. Započeo sam sa skicama na papiru, nakon čega sam slova digitalno precrtao koristeći Fontlab. Podešavao sam jednake parametre kao i u prethodnom pismu, a to su serifi, kontrast i proporcije slova. Natpis na pročelju crkve Sv. Duha također sadrži samo verzale čiju sam osnovu koristio za izradu pisma. Pismo sam nazvao Almissa. (Naziv za Grad Omiš u doba Mletačke vlasti.) Almissa je nastala iz poteza ekspanzije, visokog je x heighta, visokog kontrasta i sadrži tri alternativna slovna znaka za slova A, R i Q.

Slika 44. ALMISSA (ALTERNATIVNI SLOVNI ZNAKOVI)

Tokom procesa odlučio sam napraviti još jedno display pismo koje bi se koristilo za naslove u kombinaciji s pismom za tekst "Almissom" te svoju primjenu našlo u naslovima na identifikacijskim znakovima kulturnih znamenitosti. Izradu ovog pisma započeo sam digitalno, bez prethodnog skiciranja na papiru. Koristio sam osnovu "Almisse" koju sam mijenjao po uzoru na jedan od natpisa sa Starog Omiškog groblja. Podebljao sam osnovni potez slova, a potom sam njegove dijelove rezao što pismu daje karakteristiku "stencil fonta".

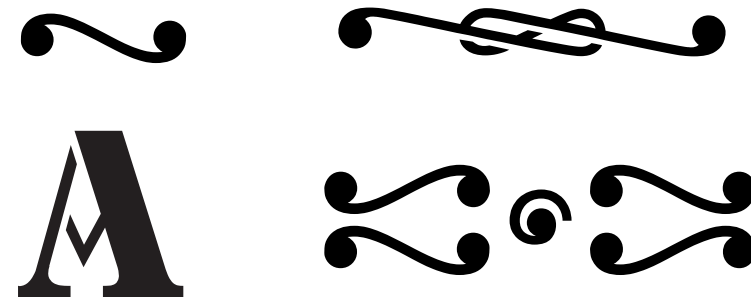

Slika 45. ALMISSA (SLOVO A)

Slika 46. ZETNA (SLOVO A)

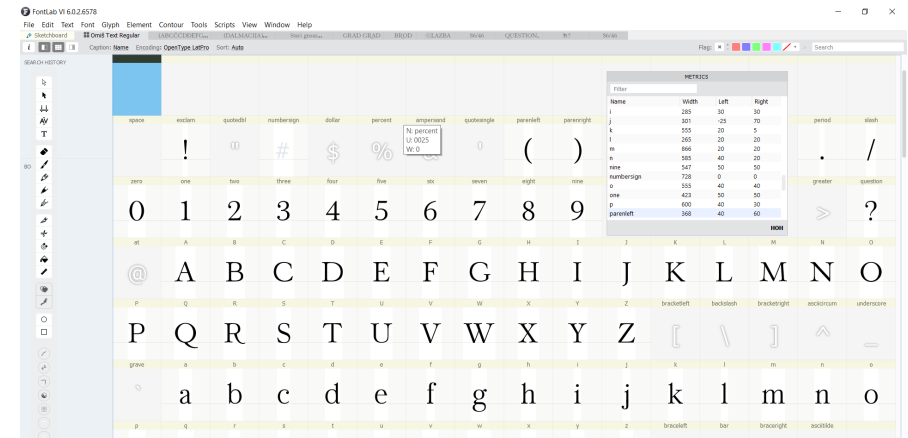
Pismo sam nazvao Zetna. (Ime rijeke Cetine potječe od frigijske riječi Zetna, što znači vrata) Uz alternativni slovni znak za slovo A sadrži i tri dekorativna elementa preuzeta iz prijepisa Poljičkog statuta iz 1767. godine.

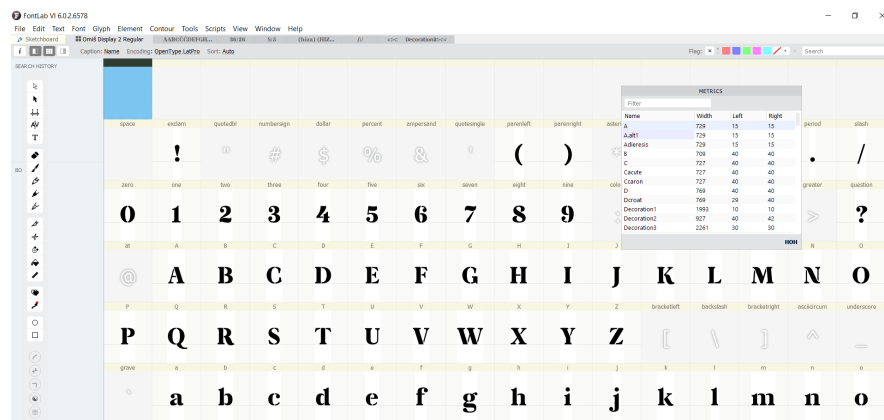
Slika 47. ZETNA (ALTERNATIVNI SLOVNI ZNAKOVI)

FontLab

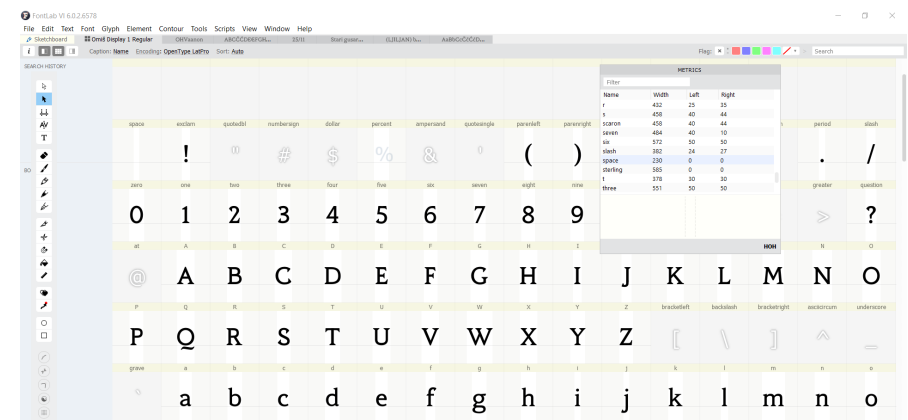
FontLab je softver istoimene tvrtke, a također i jedan od najpoznatijih softverskih alata za izradu pisama. U usporedbi s popularnim Fontographerom FontLab je kompleksniji i detaljniji zbog čega ga koriste mnoge vodeće slovolivnice. Najveća prednost FontLaba u odnosu na ostale softvere iste kategorije je njegova podrška za Python programski jezik. Pomoću Python-a mogu se proširiti mogućnosti FontLaba, automatizirati i ubrzati procesi izrade pismovnog reza. U FontLab Studiu svaki slovni znak ima svoju ćeliju, a ćelija predstavlja četverac u kojem se uređuju slova, metrika, kerning itd. Upravljanje četvercem moguće je i kroz Python skripte. Fontlab omogućuje i optimiziranje izgleda pisma za prikaz na ekranima te izvoz u širokoj paleti izlaznih formata.

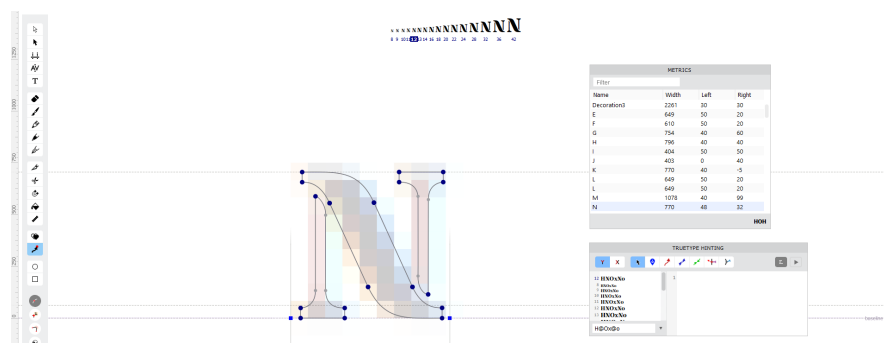
Slika 50. FONTLAB (ZASLON 3)

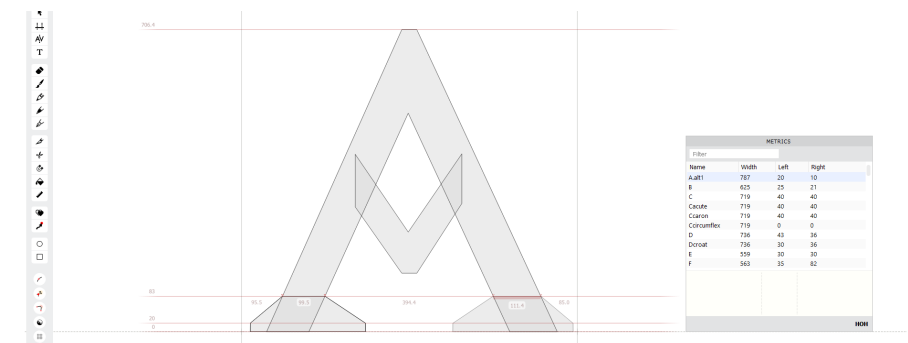
Slika 48. FONTLAB (ZASLON 1)

Slika 51. FONTLAB (ZASLON 4)

Slika 49. FONTLAB (ZASLON 2)

Slika 52. FONTLAB (ZASLON 5)

6.

APLIKACIJA PISMA NA ZNAKOVE KULTURNIH ZNAMENITOSTI

6.1. Identifikacijski znakovi 68

6.2. Znakovi usmjeravanja 74

Aplikacija pisma na znakove kulturnih znamenitosti

IDENTIFIKACIJSKI ZNAKOVI

U izgradnji signalizacije identifikacijski znakovi obično daju prvi dojam odredišta. Oni su vizualne oznake koje prikazuju ime i funkciju mjesta ili prostora, bila to prostorija, zgrada ili kompleks zgrada. Pojavljuju se na početku ili na kraju rute i ukazuju na ulaz ili izlaz primarne i sekundarne destinacije. Njihova namjena nije samo funkcionalna, stilizirani su na odgovarajući način i izražavaju osobnost mjesta.

Identifikacijski znakovi kulturnih znamenitosti na koje sam aplicirao pismo sadrže grb Grada Omiša, naziv kulturne znamenitosti napisan verzalnim slovima (naslov) na hrvatskom i engleskom jeziku (maksimalno 75 slovnih znakova), kratak opis znamenitosti također na hrvatskom (maksimalno 330 slovnih znakova) i engleskom jeziku (maksimalno 500 slovnih znakova) te barkod koji nas upućuje na web stranicu s opširnijim informacijama o znamenitosti. Dimenzije su 30 x 30 cm i postavljaju se na visini od 160 cm. Za naslove sam koristio pismo Zetna veličine 26 pt, s proredom veličine 36pt (26/36 pt), a za tekući tekst pismo Almissa veličine 18 pt s proredom veličine 24 pt (18/24 pt).

Tipografija

Almissa

ABCČĆDĐEFGHIJKLM
NOPQRSŠTUVWXYZŽ
abcčćdđefghijklmnopqrsš
tuvwxyzž

Zetna

**ABCČĆDĐEFGHIJKLM
NOPQRSŠTUVWXYZŽ
abcčćdđefghijklmno
pqrsštuvwxyzž**

Boja podloge

■ C 69 M 64 Y 61 K 57

300	30	 <p>DRUŽBA SESTARA SLUŽAVKI MALOG ISUSA, SAMOSTAN NAZARET</p> <p>Družba sestara Služavki Malog Isusa osnovana je 1890. god. u Sarajevu, a utemeljio ju je bosanski nadbiskup Sluga Božji dr. Josip Stadler. Sestre su 1917. god. došle u Omiš i započele s radom u vrtiću te otvorile prvu zanatsku školu. Od 1964. god. vode dom za djecu s posebnim potrebama te rade u školi i župi.</p> <p>CONGREGATION OF THE SISTERS, SERVANTS OF INFANT JESUS, NAZARETH CONVENT</p> <p>The Congregation of the sisters, Servants of the Infant Jesus was founded in 1890. in Sarajevo by the Servant of God, dr. Josip Stadler, the first archbishop of the Roman Catholic archdiocese of Vrhbosna. The sisters came to Omiš 1917. and formed the first kindergarten in town and also organised a private vocational school. Ever since 1964. The Sisters have run a home for a disabled children and have worked both in school and the parish.</p> 	15
	35		148
	15		15
	27		30
	30		30
	30	240	30
		300	

Slika 53. PRIMJENA PISMA NA IDENTIFIKACIJSKI ZNAK 1

**NADVRATNIK SA
ZAPADNIH GRADSKIH VRATA (1541.)**

Natpis na nadvratniku svjedoči o gradnji Velikih zapadnih vrata ili Vrata od Rike i zidina u vrijeme providura Lorenza Minija. Bočno se nalazi grb providura i grb Omiša.

**A TRANSOME FROM
THE WESTERN TOWN GATE (1541.)**

The inscription on the transome bears witness of the building of the great Western gate and walls during the reign of providur Lorenzo Mini. The coats of arms of providur and the town of Omiš located on the side.

**DRUŽBA SESTARA SLUŽAVKI
MALOG ISUSA, SAMOSTAN NAZARET**

Družba sestara služavki Malog Isusa osnovana je 1890. god. u Sarajevu, a uspostavljena je u Bosanskoj nadležnosti (danas Bihać) 1917. god. godine u Opatiji i započela s radom u okviru prve osnovne škole, od 1944. god. vode brigu za djecu s posebnim potrebama te uče i žiljiti i žiljiti.

**CONGREGATION OF THE SISTERS, SERVANTS
OF INFANT JESUS, NAZARETH CONVENT**

The Congregation of the sisters, Servants of the Infant Jesus was founded in 1890. in Sarajevo for the service of God. It began its work in the first municipality of the Eparchy of the Catholic archdiocese of Vukovar. The sisters came to Opatija in 1917 and formed the first kindergarten in town and also organized a private vocational school. Ever since 1944, The sisters have been a house for a disabled children and have worked both in school and the parish.

ZNAKOVI USMJERAVANJA

Znakovi usmjeravanja prikazuju neophodne upute potrebne korisniku da bi se nastavio kretati jednom kada uđe u prostor. Usmjerava pješački ili kolni promet između glavnih ulaza, raskrižja, odredišta i izlaza prikazujući grafičke elemente kao što su tipografija, simboli i strelice. Njihov dizajn trebao bi se uklapati u arhitekturu koja ih okružuje, također trebaju biti očiti i prepoznatljivi. Sadržaj poruke koju prenose mora biti jednostavan.

Znakovi usmjeravanja na koje sam aplicirao pismo sadrže strelicu koja sugerira smjer kretanja, naslov na hrvatskom jeziku ispisan verzalnim slovima te naslov na engleskom ispisan kurentnim slovima. Naslov na oba jezika ispisan je pismom Zetna, hrvatski je veličine 180 pt, a engleski 130 pt. Dimenzije znaka su 20 x 135 cm, a postavlja se na visini od 160 cm.

Tipografija

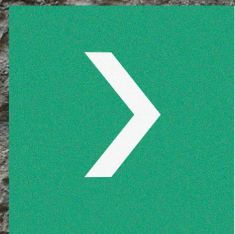
Zetna

**ABCČĆDĐEFGHIJKLM
NOPQRSŠTUVWXYZŽ
abcčćdđefghijklmno
pqrsštuvwxyzž**

Boja podloge

■ C 69 M 64 Y 61 K 57

KUĆA SRETNOG ČOVJEKA
The house of a Happy man

GRADOVI KOJI IMAJU SVOJE PISMO

- 6.1.** Minneapolis i St. Paul 80
- 6.2.** Podzemna željeznica u Londonu 82
- 6.3.** Chattanooga, Tennessee 84

Minneapolis i St. Paul

2002. godine Institut za dizajn na Sveučilištu u Minnesoti zatražio je od šest dizajnerskih timova da naprave prijedlog pisma za "Twin Cities" (Minneapolis i St Paul, Minnesota, SAD). Odabrano je rješenje Erika van Bloklanda i Justa van Rossuma iz tvrtke "LettError" sa sjedištem u Haagu. U Minneapolisu ljeta su jako vruća, a zime jako hladne stoga su kao rješenje ponudili tipografski sustav Twin koji tretira razne vanjske čimbenike poput jačine vjetera i temperature grada kao sredstva za stvaranje oblika.

Pismo unutar sustava može se koristiti u uobičajnim dizajnerskim softverima (Adobe Illustrator, InDesign i dr.), a postoji i u obliku prilagođenog softverskog programa. Taj program ima oblik zasebne web-aplikacije kojoj je omogućeno da u realnom vremenu uzima podatke od Nacionalnog ureda za prognozu kao što su; temperatura ili snaga vjetera koji utječu na cjelokupni oblik slova. Pismo se ažurira svakih pet minuta kako bi pratilo te promjene.

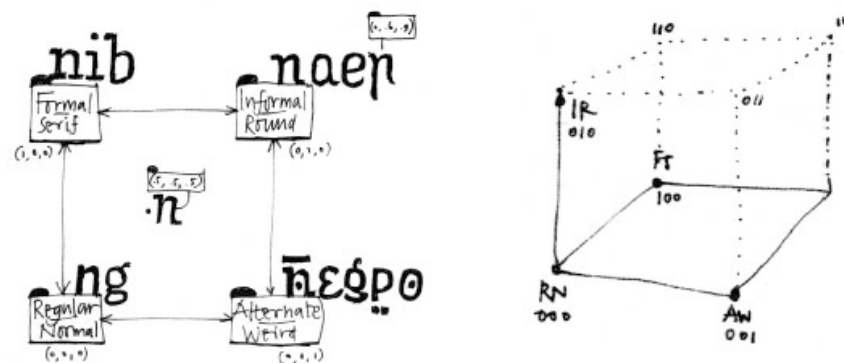
Sustav se sastoji od deset različitih fontova: Formal, Gothic, Sans, Poster Sans, Casual, Round, BitRound, Weird Round, Weird i Loony. Ovih deset može se podijeliti na tri različite tipografske dimenzije -Serif/Formal, Round/Informal and Alternate/Weird. Započeli su s dvodimenzionalnom mapom četiri kvadranta, a zatim su je proširili u trodimenzionalnu kocku sa osam kvadranta kako bi se omogućila što bolja granularnost između fontova. Kocka im je omogućila ek-

strapolaciju ogromnog niza znakova koji su u mogućnosti premostiti razlike između stilova. Os X predstavlja formalnost, os Y neformalnost, a Z os neobičnost.

Temperatura koju koristi sustav kreće se od -10°F do 100°F (-23.3°C - 37.7°C), za najhladniju temperaturu koristi se Serif / Formal, a za najtopliju Round / Informal. Alternate/Weird se ne koristi za temperaturnu komponentu već omogućava gradijent ovisno o temperaturi u određeno vrijeme uključivanjem mješavine fontova u istom retku teksta. Stvaranjem tako sveobuhvatnog sustava mogli su odgovoriti na široku paletu mogućih vanjskih čimbenika i konteksta.

Specimen ovog pisma predstavljen je kao mapa grada, u kojoj se područja zamišljenog grada uspoređuju s različitim senzibilitetima koje svaki font prikazuje. Čime se daje semantički kontekst kako bi se postiglo što bolje razumijevanje karakteristika različitih fontova.

Twin predstavlja pomak u udaljavanju od korištenja semantičkih vrijednosti kao glavnog utjecaja na dizajn, koristi kontekst šire okoline kao sredstvo opravdanja za promjenu forme. Odstupa od usredotočenosti na povijesne stilove koji su postali dominantni u novim tipografskim trendovima, Twin pristupa konceptu identiteta iz drugog kuta. Koristi elemente prirodnog okoliša kako bi simbolizirao stvaranje veze s urbanom geografijom.

Slika 56. TWIN

Podzemna željeznica u Londonu

Slika 57. PODZEMNA ŽELJEZNICA U LONDONU

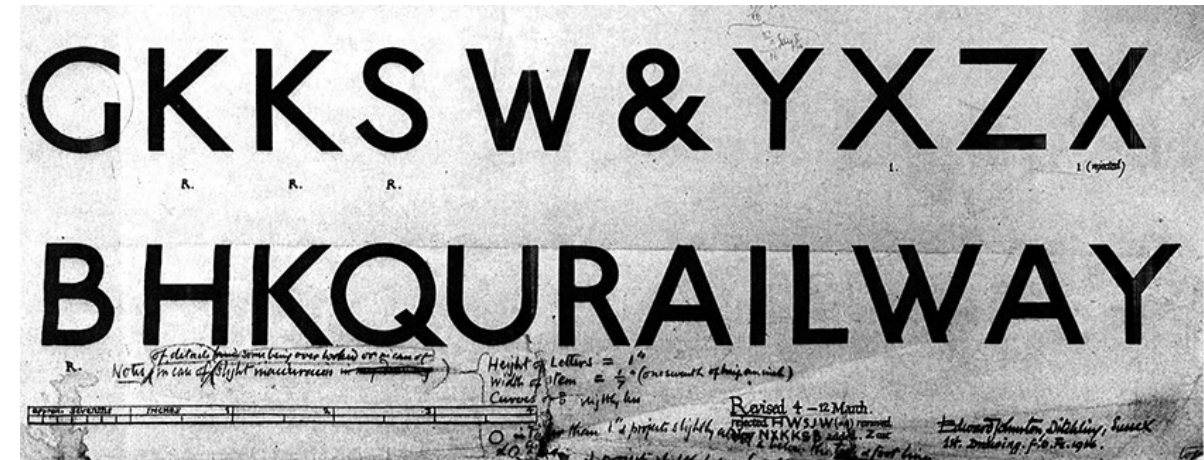
1916. Podzemna željeznica u Londonu naručila je pismo za postere i signalizaciju od Edwarda Johnstona. Njegova zadaća bila je ujednačiti natpise unutar londonske podzemne željeznice u kojoj se nalaze različite tvrtke koje koriste iste tračnice i tunele.

“Sve reklame i svi natpisi bili su potpuno različiti. Johnston je primijenio proporcije rimskih kapitalnih slova na svoje pismo, Svoju inspiraciju nalazi u povijesnim korijenima tradicionalne kaligrafije. Pismo odlikuje elegancija i jednostavnost koja je apsolutno odgovarala modernom dobu.” kaže Donna Steel, kustosica izložbe o Edwardu Johnstonu i njegovom utjecaju na tisak u Muzeju umjetnosti u East Sussexu.⁹

Nastalo pismo naziva se Johnston Sans. Edward Johnston poznat je po tome da veliku pažnju posvećuje čitljivosti. Njegovo konačno rješenje jednostavno je, inovativno i čitko. Kaligrafski utjecaj na njegovo pismo možemo vidjeti na mnogim kurentnim slovima kao što su naprimjer slovo “l” ili točke na slovu “i” i slovu “j”. Johnston Sans imao je veliki utjecaj na dizajnere pisama iz cijelog svijeta.

Johnstonovo pismo tijekom godina postalo je prepoznatljivo obilježje podzemne željeznice, ali došlo je vrijeme kad ga je bilo potrebno promijeniti i prilagoditi novijim vremenima. 1979. London Transport

⁹ Damon, Dan “Johnston Sans: The Tube typeface that changed everything” BBC (30. 5. 2016.)

Slika 55. JOHNSTON

tražio je od dizajnerske agencije Banks & Miles da modernizira “Johnston”. Eiichi Kono, novi dizajner u agenciji, radio je na tome da oživi pismo. Osim što je mijenjao proporcije radi boljeg prikaza i nedosljedne detalje originala, prihvatio je i izazov da nadoda dva nova reza sa popratnim kurzivima. Nekoliko godina kasnije pismo je usavršeno i prošireno, uz bolju podršku za različite jezike. Naziva se “New Johnston”, danas se koristi isključivo kao pismo za Transport for London.

Ostale verzije komercijalno su dostupne svima, a svaka koristi drugačiji pristup prilagodbe Johnstonovog dizajna. P22 Type Foundry objavio je 1997. godine svoju, službeno licenciranu verziju Johnstonovog originala, nudeći uz to i niz grafičkih elemenata poput ukrasa i obruba koji ilustriraju TfL-ovu bogatu vizualnu povijest. P22 London Underground je kasnije ažuriran kao P22 Underground Pro s mnogo više rezova.

Dok je P22 oživio “Johnston” kao display pismo, dizajner Dave Farey usavršio ga je kako bi bolje funkcioniralo kao pismo za tekst u svom projektu “ITC Johnston” iz 1999. godine. Njegova prva verzija obuhvaćala je tri reza precrtana slobodnijim potezom koristeći original kao polazišnu točku. Naknadno crtajući kurziv Farey se osvrnuo na Edward Johnstonovo naslijeđe znanja iz kaligrafije i pisanja.

Chattanooga, Tennessee

Kada su se Robbie de Villiers i Jeremy Dooley upoznali u jesen 2011. godine, obojica su imali sličnu viziju: Napraviti jedinstveno pismo isključivo za Chattanooga, Tennessee. U studenom 2011. godine predstavili su ideju na lokalnom poduzetničkom događaju, formirali tim i započeli s prvim koracima.

Odabrali su Chattanooga, jedan od četiri velika grada u američkoj državi Tennessee jer je grad u razvoju. Razvija se kao važno prometno središte na prijelazu iz “žitnoga” u “pamučno” područje SAD-a. Chattanooga se ubraja među najjače industrijske gradove u jugoistočnom dijelu SAD-a; razvijena je elektrotehnička, automobilska (Volkswagen), tekstilna, metalna, strojograđevna, kemijska i prehrambena industrija i proizvodnja nuklearnih reaktora. Okružen je planinama i rijekama pa zbog svojih prirodnih ljepota i brojnih muzeja postaje i turističko središte. Akvarij Tennessee, otvoren 1992., najveći je slatkovodni akvarij na svijetu. U blizini grada nalazi se i nacionalni vojni park. Chattanooga se može pohvaliti i rastućom dizajnerskom zajednicom i glazbenom scenom te poduzetničkom kulturom koja privlači nacionalnu pažnju. Sa oko 500 000 ljudi, u pravom je razvojnom stadiju da prihvati snažan vizualni identitet.

Napomena Robbieja i Jeremyja: “Pismo će biti dostupno bez troškova za Chattanooga. Nadamo se da će se koristiti na web stranici grada te za natpise povezane s gradom, brošure, logotipe čak i projekte privatnih poduzeća s naglaskom na Chattanooga. Predviđamo da ćemo napraviti četiri reza i raznim stilovima omogućiti jedinstveno prilagođavanje pisma za svaki distrikt Chattanooga, dajući svakom području jedinstven identitet koji će i dalje biti dio cjeline.”¹⁰

Imali su dva cilja. Prvi je bio dodijeliti svom gradu jedinstveno pismo koje će ga predstavljati, a drugi započeti brendiranje gradova u Americi po uzoru na Europske gradove koji su to već napravili. Uspijeli su ostvariti svoje ciljeve, napravili su “Chatype”, a Chattanooga, Tennessee time je postala prvi grad u Sjedinjenim Država sa vlastitim pismom. Pismo se može besplatno preuzeti na web stranici “chatype.com” ali se ne smije koristiti u projektima koji nisu vezani za Chattanooga.

¹⁰ Heller, Steven “A City Gets Its Own Font”, The Atlantic” (14. 11. 2013.)

Chattanooga's type

Designers aim to translate city's soul into a signature

BY KATE HARRISON
STAFF WRITER

Chattanooga, like most cities, has its signature vistas, its signature homespun products and its signature hole-in-the-wall restaurants.

But unlike any American city, Chattanooga is on the verge of having its own signature: a unique typeface created by a group of designers who hope to see it emblazoned across everything from city brochures and local menus to bike lanes.

For the last several months, the designers have been developing “Chatype,” a typeface of characters especially developed from the city's character.

“There's immediately a vibe when you go to a city,” said Jeremy Dooley, one of the type designers working on the project. “The task is expressing that in a typographic form.”

Once complete, the font would be free for exclusive use by Chattanooga city residents, agencies and businesses.

Dooley, who owns Insigne Design, and fellow type designer Robbie de Villiers, owner of Wilton Foundry, are two of what is estimated to be fewer than 300

See TYPE, Page A9

SLAB-SERIF
The slab serif feature is a nod to industrial Chattanooga. “Slab-serif fonts were commonly used in industry in the 1950s and '60s,” said Jeremy Dooley, one of the type designers working on the project. “It's heavy and it has a lot of impact.”

CHEROKEE INFLUENCES
The curvature of the arm on the “R” is one of several aspects of the typeface that were influenced by Cherokee script developed by Sequoyah in the early 1800s.

GET INVOLVED
To learn more about Chatype, visit the group's website at www.chatype.com. To donate to the group's Kickstarter fund, visit www.kickstarter.com and search “Chatype.”

FUTURISTIC FEEL
The typeface has square elements, which are meant to evoke Chattanooga's burgeoning technology.

IT'S A PROTOTYPE
Though examples are shown here, Chatype designers still are working on numerals, special characters, kerning and spacing, and webfonts.

WALNUT STREET BRIDGE INSPIRATION
Robbie de Villiers, one of the typeface's designers, said they were inspired by the proportions and shapes found in the Walnut Street Bridge. In a presentation, they showed an early version of a lowercase “n”, seen at left, that uses the shapes found in the bridge.

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ
abcdefghijklmnopqrstuvwxyz1234567890

Slika 30. CHATYPE

S.
ZAKLJUČAK

Zaključak

Omiš je grad koji postoji još od antičkog doba, zbog svoje duge i zanimljive povijesti obiluje znamenitostima, a bogatstvo materijalne kulturne baštine omogućuje mu razvoj turizma. Osim jako bogatom materijalnom kulturnom baštinom Omiš se može pohvaliti i bogatstvom nematerijalne kulturne baštine (klapsko pjevanje, ojkanje, izrada soparnika) pa je sve razvijeniji i kulturni turizam. Krase ga i brojne prirodne ljepote kao što su razvedena Jadranska obala sa brojnim pješčanim i šljunčanim plažama, rijeka Cetina, gorski niz planina i brda (Opor, Kozjak, Poljičke planine, Omiška Dinara, Mosor i Biokovo). Prirodne ljepote omogućile su ponudu mnogobrojnih aktivnosti kao što su slobodno penjanje, zipline, hiking, trekking, rafting, kayaking, canyoning. Svi ti faktori doprinose razvoju Omiša kao jakog turističkog središta. Prema godišnjem financijskom izvješću Turističke zajednice Grada Omiša iz 2017 "Analizira li se kretanje turističkog prometa u posljednjih 10 godina, vidljivo je da su se turistički dolasci povećali za 117%. U istom razdoblju uočljiv je trend porasta turističkih dolazaka u razdoblju od 2007. (66,730) do 2017. (144,938)".¹¹

Upravljanje identitetom grada, njegova promocija i stvaranje imidža dobivaju sve važnije mjesto u ostvarivanju njegovih razvojnih ciljeva, a baština označava pojam stabilnosti odnosno kontinuiteta. Proučavanjem odnosa turizma i baštine vidljivo je kako turizam mijenja takav pogled na baštinu. Budući da turizam nije statički fenomen, već ga odlikuje dinamika, on utječe na samu tradiciju. Održivi razvoj kulturnog turizma trebao bi uključiti ono što bi lokalna zajednica željela prikazati o sebi, a ne ono što bi turist želio vidjeti. Autentična kultura, prema tome, nije ona koja ostaje nepromijenjena, već ona koja zadržava sposobnost određivanja prikladnosti svoje prilagodbe. Autentičnost je, dakle, pojava dinamične prirode, a pismo zasnovano upravo na baštini i prilagođeno potrebama modernog vremena može takvoj autentičnosti samo pridonijeti.

Mislim da bi zbog svog bogatog kulturno povijenog nasljeđa i ponude koja rezultira porastom turističkih dolazaka Grad Omiš trebao

imati vlastito pismo zasnovano na njegovim specifičnostima koje će ga dostojno predstavljati i omogućiti mu bolju vizualnu prezentaciju i prepoznatljivost u multikulturalnom i raznolikom svijetu, pismo suvremenog izgleda inspirirano kulturno-povijesnom baštinom koje bi gradu omogućilo da istakne posebnosti povijesnog nasljeđa te se time izdvoji od ostalih Dalmatinskih turističkih središta sličnog sadržaja. Pisma koja sam napravio izrađena su upravo u tu svrhu, prilagođena su zadovoljavanju potreba turističke zajednice grada u svrhu njegove promidžbe i promidžbe sadržaja koje nudi u različitim formatima (plakati, brošure, web stranice, identifikacijski znakovi kulturnih znamenitosti i sl.) i nadam se da će dodatno pridonijeti prepoznatljivosti Omiša kao turističkog brenda.

¹¹ Godišnje financijsko izvješće Turističke zajednice Grada Omiša za 2017.

9.

IZVORI

Izvori

1. Alduk, Ivan (04. 01. 2016.) *Tvrđave Splitsko-dalmatinske županije*, Dalmatinski portal, <https://dalmatinskiportal.hr/kolumna/tvrdave-splitsko-dalmatinske-zupanije>
2. Bezić, Nevenka (1960). *Crkva Sv. Petra na Priku u Omišu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji
3. Bringhurst, Robert (2008) *The Elements of Typographic Style*
4. Damon, Dan (30. 5. 2016.) *Johnston Sans: The Tube typeface that changed everything*, BBC <https://www.bbc.com/news/magazine-35916807>
5. Heller, Steven (14. 11. 2013.) *A City Gets Its Own Font*, The Atlantic, <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2013/11/a-city-gets-its-own-font/281469/>
6. Kovačić, Vanja (1992.) *Fortifikacije grada Omiša*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture
7. Middendorp, Jan (2004.) *Dutch Type*
8. Mimica, Bože (2003.) *Povijest Poljičke Republike*, Omiška krajina, Poljica I Makarsko primorje
9. Novaković Anđelko, Novaković Ante (2002.) *Omiš, Dugi Rat, Šestanovac, Zadvarje*
10. Perojević, Marko (1976.) Poljica, *List Poljikog dekanata*, Borba za glagoljicu
11. Zelić - Bućan, benedikta (1968.) *Bosančica- Poljičko Narodno pismo*, Poljički zbornik